

Bevezetés a zsidó jogrendszerbe

Előszó

A zsidók (héberül: *Jehudim*; jiddisül: *Jidn*), eredeti néven izraeliták, illetve héberek alatt közös néven a Mózes tanát követők összességét értjük.¹ Zsidók nem csak az ókori közel-keleti eredetű nép részei és magukat ettől a néptől származtatók (ha vagy anyja, vagy nagyanja, vagy dédanyja, vagy ükanyja vallásos zsidó volt), hanem a zsidó vallás követőinek vagy a zsidó vallásba betérőknek (ha a személy megfelelő módon konvertált a zsidó valláshoz)² világszerte szétosztott közössége, amely kulturálisan és nyelviileg heterogén összetételű.³ A legtöbb európai országban használt elnevezés a Juda törzsének nevéből származik, amely a tizenkét törzs közül a legtekintélyesebb volt.⁴ Nincs egyértelmű és minden időre érvényes válasz arra a kérdésre, hogy mit jelent az, hogy zsidó, illetve ki a zsidó.⁵ Adorjáni Zoltán szerint „Izrael Isten ószövetségi frigye révén egy sajátos helyzetű nép, a szövetség népe, theocentrikus és theokratikus társadalom és állam, de sokkal inkább hitközösség, kultuszközösség; testvéri és felebaráti közösség, mint náció, és ennél a helyzetnél fogva ez az ószövetségi választott nép inkább gyülekezeti-egyházi jellegű.”⁶

---

¹ A görögöknél és a Vulgatában nevezik őket hébereknek. A délszláv térségben a horvátok és a szlovénok zsidóknak (*Židovi*), a szerbek, montenegróiak, bosnyákok, macedónok és a bolgárok viszont hébereknek (*Jevreji*) nevezik a népet. A keleti szlávok közül az oroszok a héber (*Evrei*), az ukránok pedig a zsidó (*Judei*) elnevezést használják.

² A Talmud és a Talmud szerinti törvény elismeri a nem zsidó áttérését a zsidósághoz mint érvényes módszerét a zsidóvá válásnak, feltéve, hogy a vallási áttérést egy olyan rabbi vezeti, aki erre jogosult és a megfelelő módszereket alkalmazza.

³ A zsidó (izraelita) vallás követői lehetnek más nép tagjai is (pl. kazárok, krími karaiták).

⁴ A Kr. e. 722-ben bekövetkezett Izrael Északi Királyságának bukását csak a Judeai Királyság népe élte túl.

⁵ Az Istennel kötött szövetség jele a férfiak körülmetélése, ami feltétele a kiválasztott néphez való tartozásnak.

⁶ ADORJÁNI ZOLTÁN: *Egyház és társadalom az Újszövetségben*. Confessio. 1995. 1. szám. Református Szemle 1994. 388–399. pp. Confessio 1995. 6–18. pp. Adorjáni szerint Izrael népéhez tartozik mindenki, aki a körülmetélés által elfogadta a vallást (a jövevények is), ezért Izrael népe

I. Történeti áttekintés

A zsidók és Izrael története Ábrahámmal kezdődik, jóllehet a zsidó vallás alapítása Mózeshez fűződik. Az izraeli törzsek királyság előtti történetét máig homály fedi, hiszen azt többnyire a bibliai leírások alapján, az ősatyákról szóló elbeszélések segítségével lehet rekonstruálni, amíg a kiválasztott nép és az általa későbbi történelme már kevésbé bizonytalan. A zsidók történetét két részre bontjuk: a babiloni fogság előttire és utánira.

A zsidók története az első Szentély lerombolásáig és a babiloni fogság

Ezt a korszakot az Ótestamentum leírásai alapján lehet megérteni, jóllehet a Biblia legfontosabb könyvei – Mózes öt könyvét is beleértve –, tudásunk szerint csak ezután születtek meg.⁷ Az Ószövetség szerint valamennyi zsidó ősapja Ábrám (Ábrahám) volt, akit Isten kiválasztott, szövetséget kötött vele, és megígérte neki, hogy utódait nagy néppé teszi.⁸ Ábrahám viszont vállalta, hogy népe hűséges lesz Jahvehez és kivezeti törzsét Mezopotámiából, az ősi földjéről az Isten által számára kijelölt Kánaánba.⁹ Ezt meg is tette Krisztus előtti 2000 táján, amikor népét Haran városából elvezette Palesztinába. Fia Izsák és unokája Jákob hűségesek maradtak az apjuk vallásához és megörököítették az áldást és az Istentől kapott kiváltságokat.¹⁰ Jákob tizenkét fiától származott a tizenkét törzs, akiket Jákob későbbi nevére, Izraelre Izrael fiainak (Bné Jisráel) neveztek. Fiát, Józsefet testvérei árulása miatt rabszolga sors várta Egyiptomban, de ott helytartói méltóságra emelkedett, és a nagy éhínség idején apját és egész családját behívta a termékeny Gosen tartományba (keletre a Nílustól). A héberek ott évszázadokon keresztül rabszolgaságban éltek, nem keveredve a bennszülöttekkel, majd a Jahve által kiválasztott és vezényelt Mózes vezetésével szabadultak meg. Sokáig vándoroltak a sivatagban, ennek során Mózes a Sinai-hegyen magához vette a Tízparancsolatot (dekalógus) tartalmazó kőtáblákat és azt átadta

---

egyben maga a zsidó társadalom is, amely nem volt homogén származása tekintetében, de az volt az Isten előtti státusában és a törvény szerint.

⁷ A bibliai idézeteket Károli Gáspár (1529 körül - 1591) gönci református prédikátor (első magyar nyelvű) fordításában közöljük, kinek művét – megjelenése helyéről – Vizsolyi Bibliaként emlegetik. Lásd Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. <http://mek.oszk.hu/00100/00161/html/o>

⁸ Az újkori kutatások szerint a Szentírás legrégebb rétege két, eredetileg önálló forrásból keletkezett, amelyek az Isten nevének használatában különböznek egymástól: Jahwe és Elóhim, vagy Jahwe-Elóhim. E két forrás Kr. e. 900–850 között keletkezett, az egyik Palesztina északi, a másik a déli felében.

⁹ A Biblia szerint Ábrahám, akit eredetileg Ábrám (magas atya) névvel neveztek, Ur-Kaszdímból érkezett Palesztinába. A keresztények és a muszlimok is őt tartják az ősatyának. A muszlimok rá vezetnek vissza a Kaba építését és Chalil-Alláh-nak, Alláh, kedveltjének nevezik, amíg a kereszténységben Ábrahám főként az Isten iránti végtelen bizalom szimbóluma, hiszen fiát, Izsákot is kész volt feláldozni.

¹⁰ Izsáktól – csalással – az áldást az elsőszülött Észau helyet a kisebbik fiú, Jákob szerezte meg. (Ter 27, 22.).

népének.¹¹ Az Egyiptomból való kivonulás és a Tóraadás által Jákob törzseiből létrejött a zsidó nép („Isten választott népe”).¹² Mózes halála után a Kánaán földjére (Ígéret földje) érkező zsidók vezére Józsué lett, aki megvalósította a Kánaán meghódítását és megtartását. Ezt követően az elfoglalt területet elosztották a törzsek között, ami Palesztina első *közigazgatási felosztása* volt.¹³ A főpapi méltóságot viselő Lévi törzse nem földet kapott, hanem több mint ötven várost a többi törzs területén.¹⁴ A nép kötelessége volt eltartani a főpapi törzset, nekik kellett adni a termés tizedét, a Levik viszont a néptől kapott tizedből adtak át a kohanitáknak egy tizedet. Kánaánba érkezve a héberek vándoréletet éltek, tehát nem építettek városokat, hogy bennük éljenek, és keveset értettek a gazdálkodáshoz. Józsué halála után válságos korszak következett be, de a bírák vezetésével a zsidósság megmaradt. A Biblia ezt a korszakot a bírák korának nevezi (Kr. e. 1200 – kb. Kr. e. 1025 között), holott e bírák valóban nem voltak bírók, hanem kisebb-nagyobb befolyással rendelkező nemzetségi-törzsi vezetők.¹⁵ A korszak végén Benjámín törzsének egyik sarja, Saul (kb. Kr. e. 1030 – Kr. e. 1010 között) létrehozta az izraeli királyságot Jábes-Gileád központtal. A zsidók legnagyobb királya Dávid (kb. Kr. e. 1010 – Kr. e. 970 között) volt, aki Hebron központtal létrehozta a Judeai Királyságot, majd legyőzte Saul fiát, Izbaált, elfoglalta Izraelt és egyesítette a két zsidó királyságot. Meghódította, majd fővárosává tette Jeruzsálemet, de uralma mégsem terjedt ki egész Palesztinára. Utóda, a legendásan bölcs fia, *Salamon* (kb. Kr. e. 970 – Kr. e. 931 között) volt, aki felépítette az állandó szentélyt a királyság fővárosában, Jeruzsálemben. Uralkodása idején érte csúcspontját a monarchikus zsidó állam, de ha-

¹¹ A vallásos zsidóknak Jahve nevét, az iránta való tiszteletből nem szabad sem kimondaniuk, sem leírniuk, hanem írásban négy betűs tetragrammával (JHVH) jelölik.

¹² A Tórában 613 olyan parancsolat van, amelyet a választott nép fiainak teljesíteniük kell. A legfontosabb: csak az egyetlen Istent, az Urat (Jahvet) szabad imádni, de faragott szobrot vagy képet nem szabad róla készíteni. A másik a szombat törvénye: „*Hat napig dolgozzál és végezd minden munkádat. A hetedik nap azonban az Úrnak, a te Istenednek pihenő napja, ezért semmiféle munkát nem szabad végezned.*” A szombat az istentisztelet napja lett. A többi parancs erkölcsi előírásokból áll, valamint az istentiszteleti szabályokra vonatkozik.

¹³ *Palesztina* az Ó-szövetségben a Jordán és a Földközi tenger közti területnek a neve. Az elnevezés eleinte a filiszteusok országát jelentette délnyugat Kánaánban, később pedig arra a földre alkalmazták, amelyik a Libanon és a Sinai félsziget közt terül el. Salamon után Palesztina Juda és Izrael országaira oszlott, Krisztus korában pedig volt egy Palesztina a Jordánon innen (Judea, Samaria, Galilea) és egy a Jordánon túl (Perea).

¹⁴ A vándorlás során megtörtént a főpapi méltóságnak átruházása Áron családjára.

¹⁵ A bírák korában a társadalom alapegysége a nagycsalád volt, mely több generáció tagjaiból (valamint a házhoz esetlegesen tartozó szolgákból) állt. A nagycsaládok vezetői a családfejek voltak, akik ítélkeztek is a család tagjainak ügyében, rendelkeztek a vagyonnal, döntöttek a házassági kapcsolatokról. A nagycsaládok nemzetségekbe tömörültek, amelyek általában egy-egy faluban vagy kisebb városban laktak. A nemzetség vezetői a vének, vagyis a családok fejei voltak. A nemzetségek törzsekbe tömörültek, amelyek nem csak vérszerinti, hanem területi egységek is voltak, amit bizonyít a törzsek nevének földrajzi eredete (Gilead, Ephraim). Ugyanakkor a törzsekben élt a közös őstől való leszármazás hagyományának őrzése.

lála után bekövetkezett a hanyatlás időszaka.¹⁶ Az ország két részre szakadt: északon *Jeroboám* (Kr. e. 931 – Kr. e. 910) vezetésével megszületett Izrael, délen pedig a *Rehoboám* (Kr. e. 931 – Kr. e. 913) vezette Júda. Habár a kettő közül Izrael volt a nagyobb és népesebb, belső szilárdságában mégsem vetélkedhetett Júdával, mert az utóbbinál maradt a főváros, a templom és a főpapság. *Omri* (Kr. e. 885–874 között) idején Izrael elnyerte a nemzetközi elismertséget és fővárossá tette Szamáriát. Az önálló izraeli államnak az új-asszír birodalom vetett véget (Kr. e. 722-ben), amíg Júda ekkor még meg tudta őrizni önállóságát, noha egyre fokozódott rá a babilóniai nyomás. A babilóniak Kr. e. 587-ben elfoglalták Jeruzsálemet, lerombolták a várost és a templomot, és Júda lakóinak nagy részét fogságba hurcolták.

A Babilonból való visszatéréstől a mai napig

Kr. e. 538-ban a perzsák legyőzték a babilóniakat és elfoglalták a területüket, majd lehetővé tették a zsidók hazaköltözését. Kr. e. 520 és Kr. e. 515 között megindult a jeruzsálemi szentély újraépítése. A perzsa uralomnak Nagy Sándor vetett véget, aki Kr. e. 331-ben elfoglalta Palesztinát, de megtartotta a zsidók etnikai, területi és vallási autonómiáját, amelyet a főpap, a szentély és a nagytanács intézményes hatalma képezett. IV. Antiochus Epifanes (Kr. e. 175 – Kr. e. 164) viszont erőszakkal akarta megszüntetni különállásukat, ami a Makkabeusfelkeléshez vezetett. A felkelők sikerének köszönhetően Kr. e. 146-ban rövid időre helyreállították az ország függetlenségét. Palesztinában a Hasmoneus dinasztia jutott hatalomra, amely egy évszázadon át tartott.¹⁷ A makkabeusok korában különféle pártosulások alakultak ki Júdeában: a farizeusok, a szadduceusok és az esszéusok.¹⁸ A zsidók államát egyre inkább fenyegette a terjeszkedő Róma, így I. Heródes királysága (Kr. e. 30 – Kr. e. 4) már a római hódítás árnyékában történt, majd halála után a rómaiak bevezették a közvetlen uralmat. Kr. e. 63-ban Pompeius római hadvezér, közel-keleti hódítása során, leigázta Szíriát és a zsidó államot római provinciává tette. Bevonult Jeruzsálembe, és ott ettől fogva már csak a Róma által megerősített uralkodók kormányozhattak. A zsidók földjén tehát idegen helyőrség állomásozott, a császári hatalmat prokurátorok gyakorolták, de nem szűntek meg a zsidó nagytanács önkormányzati jogai sem, és a hébereknek meghagyták a vallási szabadságukat is. Azonban 66-ban felkelés („zsidó háború”) robbant ki Róma uralma ellen,

¹⁶ A hagyomány neki tulajdonítja az Énekek éneke, a Példabeszédek és a Prédikátor könyvét, valamint több zsoltárt is.

¹⁷ Hasmoneus zsidó papi család volt Kr. e. 160 táján, amely feltételezhetően Hasmon városából származott, így a neve is innen ered.

¹⁸ A királyi ház mellett csak az úgynevezett szadduceusok maradtak, amíg velük szemben a legtöbben, a farizeusok (vagyis a „különállók”) nem fogadták el törvényesnek a makkabeus királyságot, mivel a trónt csak Dávid leszármazottja tölthette be. Ez utóbbiak létrehozták a saját közösségüket, amelynek központja a zsinagóga lett. A harmadik csoportot alkotó esszéusok kiváltak, s a Holt-tenger partján építették ki a maguk zárt közösségét.

mely után a győztesek 70-ben elfoglalták Jeruzsálemet, a Szentélyt felgyújtották, a földet pedig vagy római katonáknak adományozták, vagy eladták a kincstár javára. A rómaiak 112 és 115 között újabb lázadást vertek le Palesztinában és ezzel a zsidóság kivándorlása még nagyobb méretűvé vált. Végül 132 és 135 között történt meg a harmadik, (Bar Kochbe-féle) felkelés, melynek leverése során a rómaiak elfoglalták Betar városát is, amelyben volt a Sanhedrin és a naszia (a herceg) székhelye. Ezután a rómaiak teljesen lerombolták Jeruzsálemet, helyén pedig római város épült. Ezzel lezárult az ókori zsidó állam történelme és vallástörténete. Hadriánusz császár Judeát átnevezte Sziria-Palesztinának, a felépített Jeruzsálemet pedig *Aelia Capitolinának*, míg a zsidókat halálbüntetés terhe alatt kitiltotta a szent városukból.

Az Izraelnek, Palesztinának, Szentföldnek nevezett területet 636-ban elfoglalták a muszlimok, és az különböző muszlim dinasztiák birtokában volt, kivéve azt a részét, amelyen 1099 után a keresztesek Jeruzsálemi Királysága állt fenn több, mint egy évszázadig. A törökök 1516-ban foglalták el a térséget, így az az Oszmán Birodalom része volt az I. világháború végéig. Ezután következett be a brit uralom Palesztinában, amelyet az arab-zsidó konfliktus kiéleződése jellemzett.¹⁹ A térség lakossága etnikai és vallási összetételét illetően – a török uralom végén – túlnyomórészt muszlim vallású arab volt (kivéve a zsidó többségű legnagyobb várost, Jeruzsálemet), ezért telepedtek le oda a zsidók több hullámban. Az arab-izraeli konfliktus 1947-ben az ENSZ közgyűlése elé került, de a Palesztinai rendezési terv (egy arab és egy izraeli állam létrejöttét helyezte kilátásba, amíg Jeruzsálem ENSZ igazgatás alá került volna) nem valósult meg, viszont 1948. május 14-én kikiáltották Izrael államát, és egy nappal később a brit katonák is elhagyták az új ország területét.

A szétszórt zsidóság sorsa Jeruzsálem pusztulása után

A zsidóság tömeges kivándorlása Arábia és Észak-Afrika irányába már a római korban megindult, majd Hispániában, Galliában, valamint Illíriában és Pannóniában telepedtek le, sőt kolóniákat hoztak létre Rómában. Az inkvizíció idején számos országban kiutasították őket, de a 17. századtól ismét visszatérhettek, majd a 18. században megvalósult a társadalmi és szellemi felszabadulásuk. Ekkor Európában elismerték egyenjogúságukat, így Ausztriában II. József (1782-ben) kiadta a türelmi rendeletét, amely egyenjogú állampolgárokká tette őket. Franciaországban 1791-ben elismerték az izraelitákat teljes jogú polgároknak, I. Napóleon egy 71 tagból álló Szinhedrion által szabályozta viszonyait (1806-ban) majd a francia példát követte a többi ország is. A 19.

¹⁹ A 19. században kialakult a cionizmus, melynek célja az önálló zsidó állam létrehozása volt Izraelben, valamint a diaszpórában élő zsidóság érdekeinek egységes képviselése. A mozgalom a budapesti, német ajkú zsidó családból származó *Herzl Tivadar* nevéhez kötődik, aki 1895-ben megfogalmazta a *Judenstaat* című tanulmányát, melynek hatására Herzl 1897-ben Bázisban megszervezte az Első Cionista Világkongresszust.

század végéig Oroszország és Románia kivételével (bár az utóbbi az 1878. évi berlini kongresszus értelmében erre kötelezve volt) Európában és Amerikában a zsidóknak mindenütt megadták az egyenjogúságot. Ez a folyamat a judaizmus re-definiálásával járt, azaz a zsidó törvények háttérbe szorultak és már csak vallási jogként maradtak meg. A 20. században erősödött az asszimiláció folyamata, valamint a zsidóellenesség. Ennek végső következménye lett a holocaust, amely lerombolta, tönkretette az európai zsidó kultúrát. Izrael 1947-ben történő megalakulása után is a külföldön élő zsidók száma máig jóval meghaladja az izraeliek számát.²⁰

Magyarországon a zsidók korán megtelepedtek.²¹ Már Kálmán király idejétől külön zsidó törvény rendelkezett a státusokról, a befolyásuk és hatalmuk főként II. Endre idején növekedett. A tatárok által elpusztított ország benépesítése érdekében IV. Béla a zsidóknak 1251-ben kiváltságlevelet adott, amely értelmében nagyobb ügyekben a király maga, vagy főkancellárja, kisebb perekben pedig a városok legelőkelőbb keresztény polgárai közül választott zsidóbíró ítélkezett fölöttük.²² Mátyás király létrehozta az u. n. zsidó prefektúrát, melynek prefektusa képviselte a magyarországi zsidóságot, behajtotta adóit és előterjesztette sérelmeit.²³ A hódoltság után – III. Károly idején (1716-ban) – jött létre az országos főrabbi hivatal, amelynek feladata volt a zsidók közti viszályokat kiegyenlíteni.²⁴ II. József uralkodása idején nagyobb jogokat kaptak, hiszen beköltözhetek a szabad királyi városokba, megengedték nekik az ipar-

²⁰ Ma világszerte 14–15 millióra becsülik a zsidók számát. Ebből Izraelben közel 5,5 millió él, USA-ban pedig 4–5 millió. Magyarországon a zsidóság lélekszáma 1900 táján elérte majdnem az egy milliót, ma pedig 80–90 ezerre becsülik.

²¹ SCHWEITZER JÓZSEF: „*Uram, nyisd meg ajkamat*”. Válogatott tanulmányok és esszék. Mórija könyvek. Univeristas Kiadó-Judaica Alapítvány. Budapest, 2007. 291–327. pp.

²² A zsidóbíró a középkorban a király nevezte ki a szabad királyi városok legelőkelőbb keresztény hitű férfi polgárai közül, aki kisebb ügyekben ítélkezett a zsidók fölött, ha ezt maguk kérték. Ítélezési helye a zsidó iskola, azaz zsinagóga előtt volt. Magyarországon az utolsó zsidóbírónak Francisci Tamást nevezték ki (Nagyszombatban 1539-ben). Mellette létezett még a Nagy Lajos által alapított országos zsidó hivatal, amely valószínűleg 1440-ig állott fenn, viselőit mindenkor az ország méltóságai közül (nádor, tárnokmester) választotta a király. Az országos zsidó hivatal védelmezte a héberek jogait, továbbá behajtotta követeléseiket az illetékes bíróságok segítségével és elintézte a köztűk és a városok közt felmerülő viszályokat. vö. KOHN SÁMUEL: *A zsidók története Magyarországon a legrégibb időkől a mohácsi vészig*. Budapest, 1884. 467. p.

²³ *Zsidó prefektúra* Mátyás király által 1482-ben szervezett országos hivatal volt, amelyet mindig zsidó (keletkezésétől megszűnéséig mindig a Budán lakó tekintélyes Mendel zsidó családból származó) férfiú töltött be, aki a magyarországi zsidóságot hivatalosan képviselte a korona előtt. Az ország zsidóságával, községekkel és egyénnel szemben majdnem korlátlan hatalommal rendelkezett. A hivatal székhelyén, Budán, külön fogház állt rendelkezésére. A prefektus felügyeletet gyakorolt a zsidók belügyi és külügyi fölött, a magyarországi zsidóság képviselésében szerződéseket kötött, az esetleges községi viszálykodásokat elrendezte, közvetített a héberek és a városi hatóságok közötti vitákban, örökölt a zsidók kiváltságai és jogai fölött, kivetette az egyes zsidó községre az országos rendes vagy rendkívüli zsidóadót, és azt behajtotta stb.

²⁴ A főrabbi hivatalt először Werheimer Sámson töltötte be, halála után pedig veje, Eskeles Bernát lett az utóda. Ez utóbbi halálával (1753-ban) megszűnt a hivatal.

üzést, az iskolák alapítását, ugyanakkor kötelezték őket a német vezetéknév felvételére és katonai szolgálatra.²⁵ Magyarországon az 1840-es években történt meg a héberek nagyméretű magyarosodása.²⁶ A zsidók emancipációját az 1867: XVII. t. c. mondta ki, a zsidó vallás törvényes elismerését pedig az 1895: XLII. t. c. Jelentős szerepük volt a magyar történelemben, emellett egyes szavak is bekerültek a magyar nyelvbe.

Az elmúlt évszázadokban a zsidó világon belül két nagy csoport alakult ki: az *áskénáz* – amelyhez főként Kelet- és Közép-Európa zsidósága tartozott – és a *szefárd* – amelyet a dél-európai és észak-afrikai zsidó közösségek alkotnak.²⁷

II. A zsidó jog forrásai

A vallási törvényekre alapuló zsidó jog a történelem során a héberek számára mérvadó szabályrendszer volt, amelynek fejlődése két korszakra és az azokra érvényes jogrendszerre bontható: a bibliai (mózesi) és a „Biblia utáni” ún. talmudi (rabbinikus-talmudi) jogra.²⁸ Ez utóbbi lényegében elméleti jellegű, hiszen sohasem lett átültetve az életbe.²⁹

A zsidó jogforrások között megkülönböztethető az Isteni kinyilatkoztatáson alapuló *Tanakh*, a rabbinikus irodalom különböző formákban megjelenő műveitől. Formailag a jogforrások közé sorolhatók a: *Tóra*, *Misna*, *Gömara-Talmud*, *Midrás-gyűjtemények*, „*Gaonok válaszai*”, *taktana* („rendelet”), *kódex*, *kommentár*, *responsum-irodalom*.

A vallástörvény, a *háláchá* (szó jelentése „járt út”, az „út, amin járni kell”) a zsidó vallás jogrendszerének általános megnevezése, amely elsősorban az írott

²⁵ Szegeden a zsidók II. József császár uralkodása idején (1784–1785-ben) kezdtek beköltözni. A Palánk és a Rókus nevű városrészek déli területén a 19. század elején letelepedési helyet (ún. „házkört”) kaptak és ekkor építették fel első zsinagógájukat. Lásd bővebben REIZNER János: *Szeged története* I–IV. Szegedi Szabad Királyi Város Községe Szeged, 1900. III. kötet, 36–42. pp.

²⁶ Lásd SCHWEITZER JÓZSEF i. m. 222–232. pp.

²⁷ Askenáznak nevezik azokat a zsidókat, akik Németországból származtak el, illetve az egykor Németországban felvett vallási szokásokat, ritust követik. Az Ibériai-félszigetről elűzött szefárdok egy része Franciaországban (Bordeaux) és Németalföldön (Antwerpen, Amszterdam) hozott létre erős közösségeket, más részük viszont oszmán területeken telepedett le. A Balkánon és Kisázsiaiban elsősorban a tengeri kikötőkben hozták létre közösségeiket. Így a 16. századtól Szaloniki, Isztambul, Szmirma (Izmir), Ancona és Velence számítottak jelentős szefárd központoknak, majd megindult a bevándorlás Balkán belső területeire is. Edirne, Plovdiv, Szófia, Vidin, Bitola, Szkopje, Sarajevo, Dubrovnik, Belgrád voltak a jelentősebb számú zsidó lakta balkáni települések. A szefárdok nemcsak nevükben különböznek az askenázi zsidóságtól, hanem megőrizték nyelvüket (a judeospanyolt), szokásokat és irodalmat, liturgiát és zenei hagyományokat. Többségük a jelenkorban Izraelben él, ahová elsősorban az iszlám országokból vándoroltak be.

²⁸ A zsidó jog fejlődése során a Nagy Szanhedrin felszámolásával (425-ben, a patriárkátus megszüntetésével) kezdődött a rabbinikus zsidóság korszaka, ekkor került sor a háláchá formálására

²⁹ A lényege, hogy ne ítéljenek el (halálra) valakit a feltevés alapján, bármennyire is erős az és meggyőző, ha nincsenek tanuk.

és a szóbeli Tórában szereplő bibliai jogszabályokkal és parancsolatokkal foglalkozik, valamint a rabbinikus törvénykezéssel és jogalkotással, beleértve a vallási bírósági döntéseket, amelyeket az idők folyamán a nagy rabbinikus tudósok responsumok és kommentárok formájába öntöttek.³⁰ Az Istentől kinyilatkoztatott és a rabbik által pontosan kodifikált *háláchá* egzakt kritériumokat szab arra, hogy „mi szabad” és „mi tilos”, illetve „mi kötelező” egy zsidó számára. Mivelhogy az emberi élet és magatartás minden aspektusa útmutatásai alá tartozik, így a judaizmus vallási törvényei irányítják az étkezési szokásokat, a szexuális életet, az üzleti etikát, a társadalmi viszonyokat, a szórakozást, a művészi kifejezést stb. A parancsolatok – *micvot* (*micvák*) – közül a bibliai eredetűek megváltoztathatatlanok, a rabbinikusak pedig bizonyos körülmények és feltételek között módosíthatók tekintélyes és erre felhatalmazott rabbik által. A három sarkalatos főbűnt (a gyilkosságot, a bálványimádást, a vérfertőzést és a házasságtörést) tiltó törvények kivételével a zsidó ember – élete mentése érdekében – áthághatja a többi parancsolatot.³¹ A felsorolt kivételek esetében mindig meg kell vizsgálni, hogy melyik törvény áthágása jelenti a kisebbik rosszat.

1. sz. térkép

A tizenkét törzs elhelyezkedése Kánaánban³²

³⁰ Az iszlám joggal való hasonlóságról lásd HEKA LÁSZLÓ: *A szláv népek joga. I. rész. A szokásjogtól a törvénykezésig*. A Pólay Elemér Alapítvány Tansegédletei. Szeged. 2006. 49–59. pp. vö. HEKA LÁSZLÓ: *A sari'a jog fejlődése és alkalmazása a délszláv térségben*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXVIII. Fasc. 10. Szeged, 2006. 17–23. pp.

³¹ Életveszély esetében szabad (sőt meg kell) szegni, minden törvényt az életmentés érdekében (kivéve a bálványimádást, bizonyos szexuális kapcsolatokat és ártatlan vérének kiontását). Viszont a jogos önvédelem megengedett.

³² Forrás: <http://mek.oszk.hu/00100/00161/html/kepek/index.html> web oldalon.

III. Az igazságszolgáltatás szervezete

A bibliai jog szerint a törvénysértő magatartás Isten elleni vétkeknek számított, az igazság szolgáltatása pedig a Jahve iránti tisztelet kifejezésének egyik megnyilvánulása volt. Éppen ezért a héber törzseknél korán kialakult a bírói tisztség és azt a legkiválóbbak tölthették be. A bíróság az Úr törvényei alapján és az Örökkévaló nevében szolgálta az igazságot.³³

A bírói tisztség kialakulása

A Mózes előtti időkben a legfőbb bírói feladatot a törzs vezetője, később a nép vezére látta el, mint az egyik lényeges társadalmi funkciót. Mózes is bíraskodott a sivatagban, de ahogy nőtt a különböző vitás ügyek száma, úgy szükségessé vált bírákat kinevezni, ezért ő erre felkente Józsuét, kinek halálától a monarchia megalakulásáig történő korszakot éppen a bírák korának nevezik.³⁴ A bírói funkció valószínűleg a törzsi szövetségből származó intézmény volt, a bírók politikai vezetők hiányában eldöntötték a vitás ügyeket. A királyság megalakulásával az uralkodó nemcsak az igazságszolgáltatás központi személye volt, hanem hivatásos bírókat is kinevezett.³⁵ A jeruzsálemi törvényszékben a királyok korszakában papok, leviták és zsidó családfők ítélkeztek, Jézus idején pedig a legfelsőbb bíróság szerepét betöltő Nagy Szanhedrin papokból, laikusokból és írástudókból állott.³⁶ A papok kizárólagos kiváltsága volt az Isten nevében döntéseket (tóra) hozni arról, hogy ki vagy mi számít tisztának vagy tisztátalannak, azaz, hogy különbséget tegyenek a szent és a profán között. Ők voltak továbbá a törvény autentikus magyarázói, a vallással kapcsolatos jogi esetek megoldása is rájuk várt.³⁷

³³ A következő oldalakon bemutatjuk a zsidó büntetőjogi- és polgári perrendtartást. Forrásként elsősorban Bloch Mózes, a budapesti országos rabbiképző-intézet egykori tanárának és rektorának munkáit használjuk, hiszen a tekintélyes rabbi művei mindmáig nélkülözhetetlen irodalmat alkotják a zsidó jog kutatása terén. Fő munkái: *A zsidóság institúciói* (héber nyelven *Saare torath hatekanoth*), Bécs 1879, Przemysl 1884. és Budapest 1879–1903. *A mozaiko-talmudi rendőrzog*. Budapest 1879. *A polgári perrendtartás a mozaiko-rabbinikus jog szerint* Budapest, 1882. *Az etika a halachában*. Budapest, 1886. *A mozaiko-talmudi örökösödési jog*. Budapest, 1893. *A szerződés mozaiko-talmudi jog szerint*. Budapest, 1893. *A mozaiko-talmudi birtokjog*. Budapest, 1897. *A mózesi-talmudikus bünvádi eljárás*. Budapest, 1901.

³⁴ Bíráknak, nevezték ekkor Izrael vezetőit, a választott, a törzsek fölött álló, valójában csak háborús időkben így működő „államfőit”. A bírák korszaka Mózes utódjának, Józsuának halálától Éli főpap, illetve Sámuel próféta és bíró idejéig, kb. Krisztus előtti 1220-tól 1050-ig tartott.

³⁵ Mezopotámiában és Egyiptomban is ez volt a helyzet.

³⁶ Ahogy a papok, úgy az alsópapságot képező leviták (hivatalnokok, tehát állami alkalmazottak) is 24 rendre oszlottak és minden héten egymást váltva végezték a Templom körüli szolgálatokat egészen a Második Szentély pusztulásáig. A háláchá értelmében rangban a második helyet foglalják el a kohénok után.

³⁷ SZATHMÁRY BÉLA: *Magyar egyházjog*. Századvég Kiadó. Budapest, 2004. 418–419. p.

A bírók

A bírókat a Nagy Szanhedrin nevezte ki úgy, hogy a „Legfelsőbb Bíróság” tudós és megbízható férfiakat küldött az ország különböző részeire, akik jogosultak voltak kinevezni bírókká azokat, akik megfelelő tudással és egyéb erényekkel rendelkeztek, és akiket a városaikban a polgártársaik szerettek és megbecsültek.³⁸ A bírónak a következő erényekkel kellett rendelkezniük: bölcsesség, szerénység, istenfélés, önzetlenség, igazságszeretet, népszerűség és jellemzőtlenség. Emellett a bírónak „nyílt esze”, helyes ítélőképessége és alapos törvényismerete kellett, hogy legyen, továbbá képessége arra, hogy a feleket kellő türelemmel hallgassa meg, hogy mindenben elfogadta a törvény Istentől eredő voltát, s ebből kifolyólag az ítéletét az Úr nevében hozta meg. A kinevezett bírák előreléptetése a szerint történt, hogy előbb a templomhegy kapuja mellett ítélkező 23 tagú törvényszék tagjai lettek, majd annak, amely a templomcsarnok bejáratánál székelt, végső soron pedig a legfőbb ítélőszék bírái lehettek (amikor megüresedett valamelyik hely). A Kis és a Nagy Szanhedrin bíráinak, az előbb említetteken kívül, további követelménynek kellett megfelelniük: a Tóra teljes körű ismerete és annak kutatásában való jeleskedés; a más tudományokban (gyógyászat, matematika, csillagászat, titkos tudományok stb.) való jártasság; több nyelv ismerete. A bírák nem lehettek aggastyánok vagy gyermektelenek, semmiféle testi hibájuk sem lehetett, emellett feddhetetlen zsidó családból kellett származniuk.³⁹ A vallási törvény szerint csak az kaphatta meg a bírói kinevezést, aki külön felavatási szertartás (*szmicha*, *szemicha*) során kapta meg a bírói hatalom gyakorlására való jogot.⁴⁰

Bíróságok

A büntető és polgári törvénykezést három bírói szervezet végezte:

a) *A legfőbb ítélőszék* volt – a Szentély fennállása idején – Jeruzsálemben az erre készült köteremben (az un. Márványteremben – Liskát Hágázit) székelő *71 tagú bíróság*, amelyet gyakran Magas Törvényszéknek (héb. *bét-din hágádo*),

³⁸ BLOCH MÓZES: *A mózesi-talmudikus bünvádi eljárás*. Budapest, 1901. 18. p.

³⁹ A hármas kollégium tagja lehetett félszemű, de a felsőbb bíróság tagja már nem.

⁴⁰ Az első felavatás Mózeshez fűződik, aki Józsuá fejére helyezve a kezét, rá ruházta a tekintélyt és felhatalmazást a feladat folytatásához, jelezve, hogy méltónak találja az utódlásra. A felavatás (*ordinatio*) csak Palesztinában volt véghezvihető, de hatálya kihatott külföldre is. Ezzel a szertartással a zsidók átadták az utódnemzedék számára a hálachá továbbvitelének ősi jogát. Azonban a római törvények betiltották a rabbik avatását, és mivel erre kollektív büntetést írtak elő, így elérték, hogy megszakadt a felavatás történelmi folyamata. II. Hillel pátriárka idején (330–365) megszűnt a szemicha, vele együtt a büntetőjogi igazságszolgáltatás is. A rabbik ekkor elrendelték, hogy a fel nem avatott bírák is ítélkezhetnek polgári perekben, ha megfelelő képességgel rendelkeztek és „felhatalmazást” kaptak. Az újabb korban szigorú vizsgát kell letenniük és a felavatásuk alkalmából megkapják a „rabbi” címet.

vagy a görögből átvett szóval: *Szinhedrin*, olykor *Szánhedrin* névvel nevezik.⁴¹ Az Újszövetség idején ez volt a zsidó állam legfőbb politikai és ítélkező szerve, amely papokból, laikusokból és írástudókból állott, a főpappal az élén. Tagjai („bírák”, illetve „vének”) közül a legtudósabb és legelőkelőbb bíró viselte az elnöki (*nasi*, vagyis fejedelem a szószerinti fordításban) méltóságot, és a testület élén ült, jobbjá mellett foglalt helyet az alelnök (*av bet din*, vagyis a bíróság atyja a szószerinti fordításban). A többi 69 bíró koruk és tudományuk szerint félkört alakítva ült a teremben az említett két személyhez fordulva. A Nagy Szinhedrin feladatai közé – az igazságszolgáltatás mellett – tartozott az ünnepek naptárának megállapítása, a törvények értelmezése, valamint döntéshozatal olyan perekben, amelyek az alsóbb bíróság hatáskörébe tartoztak, de az a legfőbb bírósághoz fordult utasítást kérve.⁴² Az ily módon hozott ítélet kötelező volt a kérdező bíróság számára, sőt bizonyos körülmények között az adott utasítás ellen cselekvő bíró halállal is bünhődött.⁴³

A Makkabeusok idejében a Nagy Szinhedrin döntött a világi, politikai és egyházi ügyekben, majd Heródes alatt elveszítette politikai jelentőségét, végül a rómaiak uralma alatt a bírói hatalmát is megvonták tőle. Ezt követően csak valósi ügyekre szorítkozott a működése. A Talmud szerint „már 40 évvel a pusztulás előtt”, megszűnt Izraelben a halálos ítélet hozatala és a Szánhedrin önkéntesen elhagyta állomáshelyét, hogy ne kelljen a zürzavaros időkben ítélkeznie.⁴⁴

b) A 23 tagból álló kollegiális törvényszék (Kis Szinhedrin) az előbbinek alárendelve működött és feladata volt, hogy mint „közösség ítéljen a tettes és a vérbosszuló ügyében, ezek szerint a rendelkezések szerint”.⁴⁵ A Misna elmagyarázza, hogy e bíróság azért 23 tagú, mert a zsidóknál a gyülekezet tíz személyből áll, tehát tíz személy hozhat ítéletet a bűnösség megállapításáról, ahogy szintén tíz személy adhat felmentést. A páros számú (jelen esetben húsz fő) testület esetén előfordulhat a szavazategyenlőség, ezért még egy tagra volt szükség. Azonban a Tóra úgy rendelkezik, hogy halálbüntetéssel szankcionálható bűntett esetében nem elegendő a mindössze egy szavazatból álló többség, hanem az csak felmentő ítéletet eredményezhet. Mivel tehát legalább két szavazatból álló többség kellett a halálbüntetés kimondásához, ezért lett 23 tagú ez a kollégium.⁴⁶ Jeruzsálemben két ilyen törvényszék működött (az egyik a templomcsarnok bejáratánál, a másik pedig a Templom-hegy kapujánál ítélkezett), amíg Palesztina többi, 120 polgárnál nagyobb városaiban szintén ítélkezett egy

⁴¹ Josafat által felállított jeruzsálemi bíróság, amelyhez a bírókat a papok, a lévíták és Izrael családfei közül választották, valószínűleg megfelel a Nagy Gyülekezet, a Nagy Zsinagóga, vagyis a Nagy Szinhedrin, illetve Sinhedrin nevű bíróságnak.

⁴² Mózes V. könyve 17. rész 8–12.

⁴³ BLOCH MÓZES: *A polgári perrendtartás a mozaiko-rabbinikus jog szerint*. Budapest, 1882.

4. p.

⁴⁴ Szánhedrin, 6. b. és Mákot 7.

⁴⁵ Mózes Negyedik Könyve XXXV. fejezet 24–25.

⁴⁶ SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 419. p.

23 tagú törvényszék. Ha egy város két törzs birtokát képezte, akkor mindegyik törzsnek volt külön huszonhárom tagból álló törvényszéke. Mindegyik testület feje a legtudósabb és legelőkelőbb bíró volt, a többi bíró félkörben ült éppúgy mint a Nagy Szanhedrin ülésein. A törvényszék bírait a legfőbb ítélőszék nevezte ki. A Kis és a Nagy Szanhedrinben helyet foglalt két törvényszéki jegyző, kik közül az egyik a felmentő ítéletet hozó bírák véleményét, a másik pedig az elmarasztaló ítéletet hozó bírák álláspontjait jegyezte. A törvényszékek mellé írnokok és szolgák voltak rendelve, akik beidézték, előállították a feleket, fenntartották a rendet és gondoskodtak a határozatok foganatosításáról.

c) A *hármashíroság* a legfőbb ítélőszék által kinevezett három bíróból állt és a zsidó törvények alapján vallási ügyekben rendszabályokat hozott, döntött és ítélt a rabbi (*áb bét-din*) vagy annak helyettese (*rós bét-din*) elnökle alatt.⁴⁷ 120 férfi polgárnál kisebb városban csak ez a kollégium ítélt. A két felsőbb bírósághoz hasonlóan a hármashíroság hatásköre kiterjedt a polgári és a büntető perekre egyaránt, mégsem ítélt a főbenjáró büntetésekről, amelyek általában a 23 tagú törvényszék alá tartoztak, illetve bizonyos bűncselekményekről, amelyek a legfőbb ítélőszék jogkörébe tartoztak.

A bírósági illetékesség

A bíróságok illetékessége a bűnügyekben eltérő volt, hiszen – mint említettük – a hármashíroság pénzbírságokat és testi fenyítéseket kiszabhatott, de halálbüntetést nem. A döntéshozatalnál az elítéléshez elegendő volt az egy szavazatnyi többség. Ha egy bíró tartózkodott a döntéstől, akkor ezt a bíróságot kiegészítették két-két taggal (ahogyan ezt tették a Szanhedrinoknál). Maga a bírósági eljárás is azonos volt, mint a Szanhedrinoké. Csak ez utóbbiak tárgyalhattak a halálbüntetéssel járó bűncselekményekről, azzal, hogy kizárólag a Nagy Szanhedrin ítélt három esetben: a bálványimádásra csábított város lakossága, a hamis próféta, illetve ha a főpap volt a vádlott. A törvényszéki eljárásnál nem tettek különbséget az alapján, hogy milyen a felek állása vagy társadalmi rangja, sem a szegény és gazdag közt, illetve az állampolgár és idegen közt. Mindenre nézve az Isten törvénye egyforma volt, és mindenki idézhető volt a törvény elé, még Juda királyai is (csak Izrael királyai képeztek kivételt Jánna uralkodása óta).⁴⁸

⁴⁷ *Rabbi* eredetileg tanító, a zsidó tudósoknak díszneve volt, ma a zsidó községek által alkalmazott s többnyire az állam által is elismert lekipásztornak és szellemi vezetőnek a címe. Feladatai közé tartozik a zsidó teológiának, főként a Talmudnak tanítása, házasságkötések és felbontások eszközzése, vallásos kérdések és gyakorlatok eldöntése, ellenőrzése. Korábban a héber közt felmerült magánjogi ügyek elintézése is az ő hatáskörébe tartozott. Nagyobb községekben a rabbinak két ülnöke (*dáján*) van, kikkel együtt alkotja a három tagból álló kollégiumot (*béth-din*), melynek ő az elnöke.

⁴⁸ BLOCH MÓZES: 1901. 9. p

A bírósági tárgyalások nyilvánosak voltak, azzal, hogy a Szanhedrin a fentebb említett helyen ülésezett, míg a hármás bíróság bárhol tarthatta meg üléseit. Eleinte minden hétfőn és csütörtökön (amikor a vidéki lakosság nagy számban jelent meg a városban) ülésezett az állandó törvényszék, majd az amoréák idejében szükség esetében tárgyalta a bíróság. Azonban tilos volt törvényszéki tárgyalást tartani szombaton és ünnepnapokon⁴⁹, az ezeket megelőző napokon, valamint a Niszan és Tiszri havában.⁵⁰ Talmudi rendeletek folytán ekkor nem lehetett magánjogi pereket sem tárgyalni, noha a mózesi tilalom csak bűnügyekre vonatkozott. A törvényszéki szünnapokon a Nagy Szanhedrin bírái a szentírás kutatására gyülekeztek, de nem a hivatalos helyiségükben, hanem a templom tantermében.⁵¹

Törvény szerint a hivatalos órák a reggeli istentisztelettől délig tartottak, de a tárgyalás délután folytatódhatott, ha maradt idő a Mincha-imára.⁵² Az éj beálltával nem volt szabad megkezdeni a tárgyalást, csak a már zajló perben lehetett éjjel is meghozni az ítéletet.⁵³ A bírácoknak nem kellett teljes létszámban jelen lenniük az üléseken, elegendő volt, ha a rendes hivatali időben huszonhárman megjelentek. Azonban a bírónak távozása előtt meg kellett győződnie arról, hogy távolléte esetén marad-e elég bíró.⁵⁴ Valamennyi bíró jelenlétére csakis olyan ügyek tárgyalásánál volt szükség, amelyek megkívánták az egész testület részvételét.⁵⁵

IV. A zsidó büntetőjog

A Biblia és a Tóra értelmezése szerint a bűn, az Isten törvényeinek tudva és akarva való megszegése. Elkövethető gondolattal, kívánsággal, szóval és cselekedettel, ám még a jónak való elmulasztásával is. A történelem során nem büntették egyformán a szándékos elkövetőt és a vétlen tettet, valamint a különböző súlyú és társadalmi veszélyt jelentő bűnök elkövetését.

⁴⁹ Ezekben a napokon a megengedett időre kitűzött tárgyalásra szóló idézést nem volt szabad kézbesíteni, de ha ez mégis megtörtént, akkor a fél nem volt köteles megjelenni.

⁵⁰ Ugyanis az aratás és szüret erre az időre esett. Így pl. a rómaiaknál is törvényszéki szünetet tartottak az aratás és szüret ideje alatt.

⁵¹ BLOCH MÓZES: 1901. 21. p

⁵² A napot tizenkét órában számolva a hivatalos órák a hármás és a 23 tagú bíróságon a reggeli istentisztelettől a hatodik óráig tartottak. A Nagy Szanhedrin ülésezett a reggeli áldozat idejétől az esti áldozat bemutatásáig. A reggeli áldozati bárányt napfelkeltekor vágták le, az estit pedig a nap kilencedik órájában, és áldozatul a tizedik órában mutatták be.

⁵³ BLOCH MÓZES: 1882. 12. p.

⁵⁴ SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 421. p

⁵⁵ BLOCH MÓZES: 1901. 20–21. p.

A bűncselekmények és büntetések

A bűn önmagában még nem azonos a bűncselekménnyel, a bűnelkövetés pedig a bűnözéssel, ha csak erkölcsi elveket sért meg. Azonban, mivel a zsidó (vagy az iszlám) jogban a vallási előírások egyben jogszabályok is, így a bűnbeesés szankcióval járt. Büntetés alatt a zsidó jog a szándékosan megsértett törvény, jog vagy vallási előírás megtorlását érti.⁵⁶ Ezért megkülönbözteti azt, aki úgy követ el bűnt, hogy teljes mértékig tisztában van azzal, hogy mit tesz, és szándékosan követi el a bűnt (*méizid*), attól a személytől, aki nem tehet arról, hogy bűnt követ el, mert pl. nem tud a micváról, vagy nem tudja, hogy a parancsolatban leírt körülmények fennállnak, vagy a körülmények a parancsolat megszegésére kényszerítik őt (*sogeg*). A *méizid* megítélése sokkal súlyosabb, mint a *sogeg*é.

A vallástörvény megkívánja, hogy az emberrel mindig úgy bánjanak, ahogyan ő cselekedett.⁵⁷ A Tóra szigorúan tiltja a bosszút, amely nem lehet a szankcionálás célja. A büntetés lényege a közjó megtartása és erősítése. A gonosztevő ugyanis nem csak a sértettet károsítja meg, hanem cselekedete kiterjed az egész társadalomra, beármýékolja az egész államot. A büntetés célja egyrészt a bűnös megjavítása (*speciális prevenció*)⁵⁸, visszatartása attól, hogy újabb törvénysértést kövessen el, másrészt pedig a társadalom többi tagjait elrettenteni a bűnelkövetéstől (*generális prevenció*), végül az elkövető számára megszerezni a kiengesztelést.⁵⁹

A jus talionis

A bibliai jog szerint az Isten saját képmására teremtette az embert, aki gyilkosság elkövetésével egyben istenkáromlást is követett el, amelytől való megszabadulás csakis a gyilkos kivégzésével valósítható meg.⁶⁰ A *jus talionis* elvet alkalmazták a szándékos és súlyos testi sértések esetén is.⁶¹ A talió rendszer szerinti büntetések alapja az volt, hogy az elkövetőnek ugyanolyan sérelmet kell elszenvedni, amelyet maga okozott.⁶² Az ilyen szankció, amelynél a büntetés fajtája és mértéke pontosan elő vannak írva, képezték a valódi igazságot (igazságosságot). A zsidó jog ismerte a vérbosszút és a menedék-városok intézmé-

⁵⁶ Uo. I. p.

⁵⁷ BLOCH MÓZES 1901. I. p.; SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 422. p.

⁵⁸ A bűnmegelőzés céljait szolgálta az olyan elkövetők megbüntetése, mint pl. az engedetlen fiú, a fellázadt előljáró, vagy az emberrabló, akikről feltételezhető, hogy potenciális gyilkosok lehetnek, és őket a társadalomnak eliminálni kellett mielőtt ártatlan emberek életére törnének. PAPO, ELIEZER : *Smrtna kazna u Judaizmu kroz vijekove*. Zeničke novine. Časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku. Zenica 2005. 7. sz. 152–170. pp.

⁵⁹ Mózes V. könyve 17. rész 11–13.

⁶⁰ Mózes I. könyve 9. rész 5–6.

⁶¹ Mózes Második Könyve a zsidóknak Egyiptomból kijöveteléről 21. fejezet 18–21.

⁶² Mózes III. könyve 24. rész 14–16.

nyét.⁶³ Az önbíráskodás megakadályozása érdekében igyekeztek megfékezni a vérbosszút, s ezért megkülönböztették a szándékos és nem szándékos emberölést. Az előbbi elkövetője elmenekülhetett valamelyik menedékvárosba⁶⁴, az „igazi gyilkosok” viszont nem kaptak ott menedéket, sőt még az oltártól és elvitték őket és halálra ítélték.⁶⁵ Ezeknek a városoknak a vénei vizsgálatot folytattak a menedéket kereső ügyében, nevezetesen arról, hogy szándékosan ölt-e vagy sem. Ha nem szándékosan ölt, akkor befogadták a menekülőt, ellenkező esetben átadták a vérbosszúra jogosultnak (*goél*), hogy annak kezétől halljon meg.⁶⁶

A rabbinikus judaizmus a klasszikus korszakban (1–6. század) a bibliai büntetőjog reformjának céljaként kitűzte a tálió büntetési rendszer felszámolását, a gyilkosság esetét kivéve.⁶⁷ Ezt részben az egyes törvények (pl. a megkövezés büntetéséről) interpretációjával igyekeztek megvalósítani, részben pedig a formalizmusra való hivatkozásra.⁶⁸ Ez utóbbi legeklatánsabb állítása az volt, hogy egyetlen bíróság sem, amely a Szentélyen (a Szanhedrin hivatalos termén) kívül ülésezik nem illetékes ítélni a bibliai büntetőjogi rendelkezések szerint. Mivel a jeruzsálemi templomot 70-ben lerombolták, így a Biblia halálbüntetésre vonatkozó rendeleteit „átmenetileg” nem lehet alkalmazni mindaddig, amíg ismét nem épül fel a Szentély.⁶⁹ A rabbinikus extrapolációval kapcsolatosan elmondható, hogy a tálió rendszer elutasítását azzal magyarázták, hogy a fogat fogért elv szerinti „valódi igazság” magával hordoz igazságtalanságot is.⁷⁰ Például, ha egy félszemű ember kiveri valakinek a szemét, akkor őt a tálió-elv szerint meg kellene vakítani a második szemére. Az ilyen büntetés azonban már nem szolgálná az Ótestamentumban szabályozott igazságosság elvet, hiszen a

⁶³ Mózes IV. könyve 35. rész 19., 34.

⁶⁴ A menedékvárosok létrehozását az Isten parancsolta meg a zsidóknak.

⁶⁵ Mózes II. könyve 21. rész 14.

⁶⁶ Mózes három menedékvárost jelölt ki a Jordán innenső partján: Bételt, Ramot-Gileádot és Golánt. Lásd Mózes II. könyve 4. rész 41. – 43.

⁶⁷ Természetesen a poszt-talmudi zsidó közösségek alkalmazták a halálbüntetést, főként azokra, akik belül veszélyeztették a közösség létét (besúgók, árulók) – lásd *Misne Tóra* 8:11. Azonban az ilyen esetekben inkább a bíróság „külön meghatalmazása” alapján egy „külön eljárásról” volt szó, mint a bibliai jog, illetve a bibliai büntetések alkalmazásáról. Ilyen esetben más bűncselekményekről, szankciókról és eljárásról volt szó. Lásd PAPO, ELIEZER: 159. p. 23. sz. lábjegyzet. A *mószert* (spicli, besúgó) ma is a társaság nem kívánatos tagja, akit figyelmeztetnek, hogy ne spicelkedjen, de ha azt mégis megteszi, akkor a közösség szigorú elbánásban részesíti.

⁶⁸ A klasszikus rabbinikus írott jogforrások (*Misna*, *Tosefta*, a két *Talmud*) vizsgálata alapján megállapítható, hogy a rabbik a törvények interpretációjával lefektették a bibliai jog teoretikus és praktikus alapjait. A reformjuk gyakorlati aspektusa abból állt, hogy lemondtak (vagy elvi okokból még a templom lerombolása előtt, vagy Róma kényszere miatt) a bibliai büntetőjogi szabályok alkalmazásáról. PAPO, ELIEZER: *Judaizam i ljudska prava* (Judaism and Human rights, anthology of articles and studies on the subject, Bosnian). Univerzitet u Sarajevu, Pravni centar. 1998. 49. p.

⁶⁹ PAPO, ELIEZER: 159. p. 23. sz. lábjegyzet. vö. *Babiloni Talmud, Sanhedrin 41a, 52b - te Ketubot 30a*.

⁷⁰ Mózes II. könyve 21. rész 23–27.

büntetés után az elkövető teljesen vak lenne, holott ő csak egy szemért bűnhódhet. A rabbik álláspontja szerint az ilyen esetekben a Tóra elejétől kezdve a megváltást – kártérítést tartotta szemé előtt, mint a megfelelő büntetést.⁷¹ Lényegében a Tóra és annak rabbinikus extrapolációi a halálbüntetéssel kapcsolatban olyan restriktív szabályokat tartalmaznak, hogy békeidőben, köztörvényes esetben nagyon megnehezítették a halálbüntetés kiszabását, illetve végrehajtását.

A büntetések alkalmazása a poszt-talmudi korban

A poszt-talmudi korszakban a zsidók mint etnikai-vallási kisebbség tagjai, a polgári államok megalakulásáig, bírósági autonómiával rendelkeztek egyformán a keresztény és az iszlám társadalmakban. A zsidó autonómia keretében széles skálájú büntetési nemeket alkalmaztak – a pénzbírságtól, börtönbe zárástól és exkommunikációtól – egészen a (ritkán kiszabott) halálbüntetésig. A középkorban új és korábban ismeretlen szankciók is bekerültek jogukba, olyan bűncselekményekért, amelyek a talmudi jogban még ismeretlenek voltak. Ez a jogfejlődési folyamat főleg Spanyolországban volt jellemző, ahol például a rabbinikus bíróság által kiszabott halálbüntetést az államhatalmi szervek hajtották végre. Eliezer Papo említést tesz arról, hogy ilyen előfordult más országokban is, ahol élt a zsidó diaszpóra. A rabbinikus bíróságok „a halálbüntetést elsősorban a zsidóság önvédelme miatt szabták ki, ami azt jelenti, hogy ez a büntetésnem szinte 'fenntartott' volt a besúgók számára”.⁷² Az ilyen szankciót leggyakrabban csak a központi (tehát nem-zsidó) állami szervek engedélyével, részvételével, vagy az általa történt végrehajtásával lehetett alkalmazni.⁷³ Mivel a vétség lényegében abból állt, hogy a besúgó éppen az államhatalom „kollaboránsa” lett (a zsidó közösség vagy annak tagjai kárára), így sokszor előfordult, hogy az állami szervek halálbüntetést hajtottak végre a saját besúgóikkal szemben. A bibliai jog nem szabályozott ilyen bűncselekményeket, ezért a kiszabott büntetések és azok végrehajtásának módja leginkább az adott ország szokásaitól függött. Ismertek voltak a vér kézből való kiontása, a megfojtás, a fullasztás vagy a megkövezés. A testi fenyítéseket mint mellékbüntetést főként azokban az országokban szabták ki, amelyekben széles bírói autonómiával rendelkeztek (pl. Spanyolország 1492-ig). Ezek közül a szexuális jellegű vétségeknél a testrészek (kéz, láb) levágását alkalmazták, besúgók esetében a fül és nyelv levágását, valamint a megvakítást, a fej és a szakáll leborotválását és botütést. A leggyakoribb büntetés az ostromlás volt, főként olyan országokban, melyek nem alkalmazták a halálbüntetést (pl. Németország). Egyébként a fej vagy a szakáll borotválása súlyosabb büntetésnek számított mint a testcsonkítás, főként a rablók,

⁷¹ Az iszlám jogban e kérdés megoldásáról lásd HEKA LÁSZLÓ: *A szláv népek joga. I.* 277. p.

⁷² PAPO, PAPO: 166. p.

⁷³ Egy rabbinikus törvényszék sok országban, pl. Spanyolországban vagy Lengyelországban, kiszabhatta a halálbüntetést is, még olyan kegyetlen módon is, mint a halálra korbácsolás.

paráználkodók vagy vérfertőzést elkövetők bűnhődtek ily módon. A zsidó közösség belső összeköttetése és a nem zsidókkal való távolságtartás (amely fordítva is érvényes volt) – főként Közép- és Kelet Európában – eredményezte azt, hogy a kiközösítés volt az egyik legsúlyosabb büntetés. Ezzel szankcionálták a bűneit meg nem valló zsidókat, akiket haláluk után sem fogadtak vissza a közösségbe, hanem általában a temető szélére (közvetlenül a kerítés mellett) temették őket, sőt olykor a temetőn kívül is. A kiközösítés mellett a városból vagy akár az országból való száműzetést is alkalmazták Spanyolországban, Lengyelországban és Litvániában, amely többnyire egy bizonyos határidőre vonatkozott, de lehetett állandó is.⁷⁴ Bizonyos esetekben a tettet az egész családjával együtt száműzték. Az ilyen büntetést – egyebek közt – az olyan elkövetőkre alkalmazták, akikre gyanakodtak, hogy gyilkosságot követtek el (de pl. ezt csak egy tanú vallomása állította, ami a zsidó jog szerint nem volt elegendő bizonyíték a bűn megállapítására), továbbá a halálos kimenetelű rablás esetében, illetve a feleségével szembeni erőszak, a paráználkodás, a lopás és a hamisítás esetében. A polgári államok keletkezésével teljesen megszűnt a zsidó közösségek azon joga, hogy tagjait testi fenytésekkel büntesse. Izraelben a rabbinikus bíróság ma is különböző polgári perekben (pl. házasságkötés és válás, öröklés stb.) ítélezhet mint illetékes vagy alternatív igazságszolgáltatási fórum, illetve mint választott bíróság (*arbitrázs*), de nem szabhat ki testi büntetéseket, főként nem a halálbüntetést.

A bíróságok által kiszabható büntetések

A zsidó jogban megkülönböztethetők az *evilági* és a *túlvilági* büntetések. Ez utóbbiak az Isten által végrehajtott *kiirtás* („Káret-büntetés”), ami az életfonal megszakítását jelentette, illetve az *ég hatalmától okozott halál*.⁷⁵ Ezeknél nem volt bírósági eljárás, hanem a bűnöst megbüntették korbácsolással azért, hogy tettét megbánja és bűnbocsánatért esedezzen és ezzel megszabaduljon a Káret-büntetéstől. Ha az illető ezek után sem javult meg, hanem ismét elkövette ugyanazt a bűncselekményt, akkor másodszor is megkorbácolták, de ha még egyszer megismételte tettét, akkor javíthatatlan bűnösnek nyilvánították, és egy kis helyiségbe zárták, ahol szűkös élelmezés mellett fogva tartották élete végéig. A szándékos emberölést elkövetőt is ugyanez a büntetés várta, ha a törvényszéki eljárás során nem hozhattak halálbüntetést.

A bíróság által kiszabott szankciók közül megkülönböztették a *mózesi* és a *talmudi-rabbinikus* büntetéseket. Az előbbieket azok, melyek a Tórában rögzítet-

⁷⁴ PAPO, ELIEZER: 167. p.

⁷⁵ Karet („kiirtás”) olyan büntetési forma, amelyet a Tóra bizonyos súlyos vétkek esetén rendel el. A rabbinikus felfogás szerint nem az emberi bíróság kezében van a végrehajtása, hanem Isten maga hajtja végre, és azt jelenti, hogy az illető utódok nélkül hal meg, illetve ha már vannak utódai, akkor azoknak nem lesz leszármazottja.

tek, az utóbbiakat a nagy zsinagóga tagjai és a Nagy Szanhedrin későbbi tekintélyei állapították meg (a Tórától elnyert felhatalmazások alapján).⁷⁶

1. Mózesi büntetések voltak: a halálbüntetés, a testi fenyítés és a pénzbírság, melyeket a törvényszékek szabtak ki, valamint a fent említett *túlvilági* szankciók, amelyeket az Isten maga hajt végre.

1.1. Halálbüntetést szabtak ki a következő bűncselekményekért: az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés; a rabszolgaság céljából való emberrablás; az Isten ellen elkövetett súlyos bűntettek (bálványimádás, istenkáromlás, a szombat megszenteltetésének megsértése); a boszorkányság; a pap leányának prostitúciója; a szülők elleni bűncselekmények (káromlás, verés); szexuális bűntettek (házasságtörés, vérfertőzés egyes formái, szodómia, bestialitás).

1.2. Testi fenyítést azzal a személlyel szemben szabtak ki, aki a mózesi törvényt tudatosan nem akarta teljesíteni. Lényegében inkább kényszereszköz volt a parancsolat betartására mint megtorlás. Korbáccsal büntették azt a férfit, aki alaptalanul gyanúsította feleségét,⁷⁷ valamint az engedetlen fiút.⁷⁸ Ha ez utóbbi esetben a megfenyítés nem volt eredményes, akkor megkövezéssel büntették a szófogadatlan fiút. A büntetést negyven korbácsütésre korlátozták, mert az ennél több ütés már meggyalázásnak számított.⁷⁹ A gyakorlatban 39 ütest mértek az elítélte, hiszen az volt a szabály, hogy a test három részére arányosan kellett mérni az ütések.⁸⁰

1.3. Pénzbírság alatt nem az államnak fizetett pénzbüntetést, hanem a vallási törvény kihágás miatt vezeklésképpen kifizetett összeget kell érteni.⁸¹ Pénzbírsággal (száz ezüsttel) büntették azt, aki ok nélkül meggyanúsította a feleségét azzal, hogy nem szűzen lépett a házasságba, mert ezzel „rossz hírbe kevert egy izraelita szűz”, akit köteles volt feleségül venni, és el nem bocsáthatta élete végéig. Viszont amennyiben bebizonyosodott a vád, akkor a lányt az atyjának háza elé vitték és halálra kövezték. Ha valaki elcsábított egy olyan lányt, akinek édesapja nem akarta a lányt vele eljegyezni, akkor a csábítónak a lány édesapjának ki kellett fizetni a jegyajándék árát.⁸²

A mózesi törvényhozás nem ismerte a börtönbüntetést, vagyis a személyi szabadságot érintő büntetéseket. Mózes 4. könyvének rendelkezése (Num. 15, 34), mely szerint le kellett tartóztatni azt, aki szombaton fát szedett, nem büntetés volt, hanem a letartóztatott személy jelenlétének biztosítása.⁸³ Hasonló elő-

⁷⁶ BLOCH MÓZES: 1901. 3. p

⁷⁷ Mózes V. könyve 22. rész. 17., 18.

⁷⁸ Mózes V. könyve 21. rész. 18.

⁷⁹ Mózes V. könyve 25. rész. 3.

⁸⁰ Lásd SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 435. p. 285. sz. lábjegyzet.

⁸¹ Királyok II. könyve 12. rész 4.

⁸² Mózes II. könyve 22. rész 16–17.

⁸³ Mózes V. könyve 15. rész 32–36.

írás szerepel a káromló szankcionálásával kapcsolatosan is.⁸⁴ A száműzetés ismeretlen volt a mózesi törvényhozásban, hiszen a bűnöst ezzel más népek között élve elidegenítették volna vallásától, emellett nem valósulhatott volna meg a javulás és az engesztelés célja sem. Az olyan elkövető, aki szent dolgot felhasznált vagy elrabolta másnak a tulajdonát, majd eskü alatt tagadta a rablást, az a megszenteltetlenség vagy elrabolt dolgon kívül még annak értékének ötödrészét is köteles volt fizetni. Ez azonban nem számított büntetésnek, hanem az engesztelés egyik nemének, mint a bűnázdozat, melyet a bűn engesztelése gyanánt kellett bemutatni.⁸⁵

2. Rabinikus büntetések voltak: pénzbírság, testi fenyítés, a társadalmi életől való eltiltás.

2.1. Pénzbírsággal sújtották azt, aki valakit megvert, de nem sebesítette meg, hiszen az ilyen cselekmény kárt okozott a sértett becsületén. Így büntették a rágalmazást, nyilvános szidalmazást és egyéb becsületsértést, főként, ha tudós embert sértettek meg.⁸⁶ A más ember tulajdonán okozott kár, vagy egy ember jogainak megsértése maga után vonta a *kártérítést* mint elégtételt, amelynek büntető jellege volt, hiszen az okozott kárnál magasabb összeget kellett fizetni⁸⁷, a lopásnál általában a dupláját.⁸⁸

2.2. Testi fenyítésekkel nem csak azt büntették, aki valamelyik mózesi törvényt tudatosan nem akarta teljesíteni, hanem azt is, aki megszegte a rabbik rendelte törvényeket. Inkább kényszereszköz volt, amely a kötelezettség teljesítésére bírta a büntetett személyt.⁸⁹ A bíróság botütésre ítélte a bizonyos rabinikus törvények megszegőit, valamint azokat, akik nem fogadták el a béth din és a rabbik tekintélyét, illetve azokat, akik bizonyos tevőleges parancsolatokat elmulasztottak megcselekedni (ezekre ugyanis nem létezik tórai büntetési tétel).

2.3. A társadalmi életől való eltiltás büntetései között szerepelt a *megvetéssel egybekapcsolt szigorú dorgálás*, amely kötelezte az illetőt, hogy a kimondás napját egyedül otthon töltsen, bűnbánást tanúsítva és minden örömről mondjon le. Palesztinában ez a gyász idő hét napig tartott, Babilonban pedig csak egy napig.⁹⁰ A társadalomtól és a közlekedéstől való eltiltás módja lehetett még az *átok megátkozás nélkül* és az *átok megátkozással*, amely 30 napig tartott. Ez idő

⁸⁴ Mózes III. könyve 24. rész 10. – 16.

⁸⁵ Erre csak akkor került sor, ha a dolog felhasználása annak szent voltának nem ismeretében történt, illetve a rablásnál, ha az elkövető a hamis esküt akár tudatosan, akár nem tudatosan tette.

⁸⁶ Chosen Mispát 420. f.

⁸⁷ Mózes II. könyve 22. rész 1.; Sámuel II. könyve 12. rész. 4. – 6.

⁸⁸ Mózes II. könyve 22. rész 7., 9.

⁸⁹ A megvesszőztatás mozaikus és rabinikus büntetések közötti különbségről lásd BLOCH MÓZES: 1879–1903. I. rész I. k. bevezetését.

⁹⁰ BLOCH MÓZES: 1901. 6. p.

alatt senkinek sem volt szabad az elítélttel kapcsolatba lépni. Ha a bűnös nem javult meg, akkor meghosszabbítható volt az átok időtartama.

V. A büntetőper

A bűnügyi per keretében a törvényszéki eljárás során megállapították, hogy egy konkrét személy megsértette-e a vallási törvényt, majd a bíróság eldöntötte, hogy az elkövetőnek a bűnéért a társadalomnak vagy a megkárosítottnak kell-e elégtételt szerezni és az milyen legyen. Az eljárás alapját a vád elve képezte, tehát vád nélkül nem lehetett elindítani az eljárást.⁹¹ Vádlóként felléphetett a megkárosított, megsértett, illetve a gyilkosságnál a vérbosszuló személyesen vagy felhatalmazottak által. A vallástörvényt megszegő büntetésekben maguk a tanúk jelentek meg vádlóként, de feljelentést tehetett a törvényszéknél az is, aki törvényesen hitelt érdemlő tanuktól értesült a bűntényről és az elkövetőről.⁹² A vádat a tanúk megjelölésével adták elő, annak alapján rendelte el a törvényszék a vizsgálatot. A tanúk hiánya esetében nem lehetett elítélni a bűnelkövetőt még akkor sem, ha az önként bevallotta tettét. Ilyen esetben a tettes feloldandó volt a büntetés alól, mert a beismerő vallomását a megbánás és javulás jelének tekintették.⁹³ Önvád alapján nem lehetett kiszabni fenyítő- vagy halálbüntetést, ha előzetesen nem jelentek meg tanúk.⁹⁴

A vádlott távollétében a törvényszék nem tárgyalhatta a vádat, nem hallgathatta ki sem a vádlót, sem a tanúkat.⁹⁵ Ahogy a vád úgy a tanúvallomás is csak szóbeli lehetett.⁹⁶ A bizonyítási eszközök közül a tanúk vallomása volt a legfontosabb, habár a törvényszék megvizsgálta a tárgyi bizonyítékokat is.⁹⁷ Büntető ügyekben legalább két tanú vallomása kellett a tények bizonyításához, hiszen egy tanú vallomásának semmilyen értéke nem volt.⁹⁸ A mózesi jog szerint érvénytelenítette valamennyi tanú vallomását, ha tanúvallomást tett olyan személy, aki rokonsági vagy sógorsági kapcsolatok, valamint elkövetett bűnök miatt képtelen volt erre. Az ügyet ilyenkor úgy kellett elbírálni, mintha nem jelent volna meg egyetlen egy tanú sem. Nem tehetek tanúvallomást a testi

⁹¹ Ha a bűncselekmény egy vagy több bíró jelenlétében történt meg, a szemtanúk nem ítélezhettek az adott esetben, hanem csak tanúk lehettek.

⁹² BLOCH MÓZES: 1901. 24. p.

⁹³ A saját magát vádoló tolvaj csak a lopott jószágot vagy annak értékét tartozott visszaadni a meglopottnak, de feloldották az ellopott tárgy kettős értékének megfizetésének kötelezettsége alól (egyébként a tolvaj ezt büntetésként köteles volt fizetni).

⁹⁴ STEINSALTZ, ADIN: *Essential Talmud*. Weidenfeld and Nicolson. London, 1967. 167–168. pp.

⁹⁵ Mózes V. könyve 1. rész 16.

⁹⁶ BLOCH MÓZES: 1901. 29. p.

⁹⁷ Ha egy pásztort megvádolták, hogy elveszítette az állatot, akkor ő védekezésül bemutathatta a ragadozó állat által hátrahagyott maradványokat.

⁹⁸ Mózes V. könyve 17. rész 5–7.

vagy szellemi hiányban szenvedők, akik nem voltak szabadok tetteikben és ítéleteikben (a tizenharmadik életévüket be nem töltött személyek, vagy akik nem mutatták a pubertás látható jeleit, az elmebetegek, a gyengeelméjűek, a siketnémák, a némák, a vakok),⁹⁹ továbbá a nők, illetve a függő viszonyban lévőek (nem szabadok, szolgák).

Amennyiben valamelyik ügyet nem tudták megvizsgálni, vagy ha a vádlottnak nem volt lehetősége felmentő tanúkat előállítani, akkor sor került az eskütételre.¹⁰⁰ Az Istenre való eskü perdöntő jellegű volt annak megállapításában, hogy az adott esetben az illető bűnös-e vagy sem.¹⁰¹ Eleinte a mózesi-talmudi jogban nem volt szükséges megesketni a tanúkat a vallomásuk előtt, de a tanúzásra képes személyt a megkárosított fél kötelezhette az esküre, ha az nem akart tanúvallomást tenni. A középkorban a zsidókat befogadó országok többségében a tanúk csak eskü alatt tehettek vallomást, így a hittársaik polgári törvénykezését ellátó rabbik is elfogadták ezt a bizonyítási eszközt belátva, hogy a hamis eskü nagyobb bűnnek számított mint a hamis tanúvallomás. A tanúknak a bűncselekmény helyszínén egymás mellett kellett lenniük, vagy legalább olyan helyzetben, amelyben egymást láthatták, illetve mindkettőnek azt kellett látnia, „aki a bűnöst a tettél megintette, vagy az intőnek kellett mindkét tanút látnia”.¹⁰² Csak egy tanú vallomásának számított, azaz nem volt tekintetbe vehető az olyan eset, amikor valamelyik tanú a tettet az egyik ablak nyílásából látta, a másik tanú pedig egy másik ablak nyílásából, anélkül, hogy egymást is látták volna, vagy az intő személyt, illetve ha az intő személy nem láthatta őket.

A tanúk vallomástételénél feltétlenül jelen kellett lenni a vádlónak és a vádlottnak. Kihallgatásuk előtt a tanúk két fontos előkérdésre kötelesek voltak válaszolni: arra, hogy pontosan ismerik-e a személyt, akit a bűncselekmény elkövetésével terhelik, illetve, hogy megintették-e a megvádolt személyt a tettnek elkövetése előtt.¹⁰³ Ha az első kérdésre tagadólag feleltek, vagy nem adtak határozott választ a tettes személyi azonosságát illetően, illetve ha igennel feleltek, de beismerték, hogy a bűncselekményt nem előzte meg az intés (*admonitio*), akkor a további tárgyalásnak nem volt helye, a vádlottat felmentették.¹⁰⁴ A törvényszéknek meg kellett győződnie arról, hogy a tanúk az igazat vallották, hiszen csak egybehangzó vallomás alapján lehetett ítélet hozni.

⁹⁹ Nem tehettek tanúvallomást a siketnémák, vagy akik ugyan hallottak, de nem tudtak beszélni, mert képtelenek voltak szóbeli vallomásra, az írásbelit pedig nem engedélyezték. Egyes vélemények szerint nem lehetett tanú az olyan siket ember sem, aki beszélni tudott, mert nem hallhatta a megintést és a bírói kérdéseket. Lásd. BLOCH MÓZES: 1901. 36–37. p. 4. sz. lábjegyzet.

¹⁰⁰ Mózes II. könyve 22. rész 11–12.

¹⁰¹ Ily módon döntötték el, hogy az állat őrzője bűnös-e vagy sem azért, mert a rá bízott állat elveszett, megsebesült, vagy azt ellopták.

¹⁰² BLOCH MÓZES: 1901. 42. p.

¹⁰³ A pénzbüntetéssel járó bűncselekmények esetén a törvényszék nem kívánta meg az elkövetés előtti megintést.

¹⁰⁴ Szanhedrin 40a. BLOCH MÓZES: 1901. 43. p. vö. SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 431. p.

A tanúvallomások megtételével befejeződött a vizsgálati szakasz, amelyet követett a tárgyalás. A tárgyaláson félkörben ülő bírák sorrendben elmondták a véleményüket, érveiket a szóban forgó eset minden körülményére nézve. Először a legfiatalabb és legkevésbé tudós bíró mondta el véleményét, ami gyakorlatilag megfelelt a kialakult ülésrendnek. Ennek az volt a célja, hogy a tapasztalatlanabb bírák elfogulatlanul mondhassák el véleményüket és hogy az állásfoglalásukat ne befolyásolja az előkelőbbek véleménye, amely miatt esetleg – meggyőződésük ellenére – a tapasztaltabb bírák véleményével összhangban szavaztak volna.¹⁰⁵ Mindegyik bíró köteles volt alapos megfontolás alapján és lelkiismerete szerint – a törvény szellemében eljárva – önálló véleményt alkotni, függetlenül a többi bíró véleményétől. Pártatlan döntését a bírónak teljes tárgyilagossággal kellett kimondani és megindokolni. Ha valamelyik bíró nem hozott önálló ítéletet, hanem másnak a véleményére alapozva szavazott, ezzel visszaélt hatalmi jogával és vétkezett a Tóra törvénye ellen, amely igazságot és igazságosságot követel.¹⁰⁶ A szavazás után többé nem változtathatta meg a véleményét az a bíró, aki a tárgyalás folyamán a vádlott felmentésére voksolt, viszont, aki a vádlott terhére szavazott, az megváltoztathatta döntését a vádlott javára, ha érvet talált annak felmentésére.

Az egyes bírák szavazatait és indoklásait a törvényszéki jegyzők jegyzőkönyvekbe iktatták (az egyik a felmentőket, a másik az elítélőket).¹⁰⁷ Ha két bíró azonos véleményt nyilvánított, de a megokolást a Tóra más-más helyéből vezették le, a kettőjük szavazata egy szavazatnak számított.¹⁰⁸ A bűnösség megállapítást csak két szavazat többség jelentette, amely a Szanhedrin esetében valóban három voksú (13:10, illetve 37:34 szavazatarányú) többségével járt.¹⁰⁹ Egyedülálló megoldást jelentett a talmudi jog azon szabálya, mely szerint abban az esetben, ha valamennyi bíró a vádlott bűnösségére szavazott, akkor a vádlottat fel kellett menteni. A Talmud szabályai szerint ugyanis nem lehetett kihirdetni az ítéletet ugyanazon a napon, amelyen megállapították a vádlott bűnösséget, hanem az elítélés mellett szavazó bírók az éjszaka folyamán vitakozhattak ellenfeleikkel és alaposan meggondolhatták döntésüket. Ha ezek után úgy találták, hogy elhamarkodottan döntöttek, akkor megváltoztathatták véleményüket. Mivel erre nem volt lehetőség az egyhangú

¹⁰⁵ REBIĆ, ADALBERT: *Biblijske starine*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983. 161. p.

¹⁰⁶ BLOCH MÓZES: 1901. 51. p

¹⁰⁷ A bírók az ítélet kihirdetése után nem nyilatkozhattak arról ki hogyan szavazott, mert, ha valamelyikük elmondta volna, hogy „én felmentettem a vádlottat, de kisebbségben maradtam és társaim elítélték őt”, akkor őt is megvádolhatták „pletykálkodás” miatt, amely a Tóra és a Talmud szerint is tilos. Ez pletyka volt a tekintetben, hogy a Példabeszédekben olvasható: „pletykás titkot fecseg ki” (Példabeszéd 11, 13, Szanhedrin, 29a).

¹⁰⁸ Szanhedrin 34 a.

¹⁰⁹ A három szavazatból álló többség csak a bűnösség megállapítására volt kötelező. Ha a Kis Szanhedrin 12 bírója a vádlott ártatlansága mellett szavazott, 11 bíró pedig a bűnösségére, akkor a vádlottat a többség ítélete alapján felmentették, jóllehet az csak egy szavazatból állt.

elítélésnél (nem volt ilyen ellenfél, akivel lehetne vitatkozni), ezért nem lehetett várni az ítélet megváltoztatására, s emiatt történt meg a felmentés.¹¹⁰

Ha valamelyik bíró nem tudott véleményt alkotni, akkor az adott ügyben a törvényszék kollégiumához nem tartozónak tekintették, és mivel a huszonhármasság szám mózesi törvény volt, ezért a Kis Szanhedrint ki kellett egészíteni két-két alsóbb törvényszéki bíróval, vagy más felkent és bírói tisztre képes személlyel (pótbírákkal).¹¹¹ A kibővítés addig tarthatott, amíg valamennyi bíró nem nyilvánított véleményt, vagy az eredetileg 23 tagú bíróság el nem érte a 71 fős létszámot. Azonban a 71 tagú Nagy Szanhedrin kibővítésére nem volt lehetőség. Amennyiben a törvényszék (a 71 főig kibővített Kis- illetve a Nagy Szanhedrin) 36 bírója szavazott a bűnösség mellett és 35 a felmentésre, akkor a vádlott bűnösségét nem lehetett megállapítani a szükséges két többletszavazat hiánya miatt.¹¹² Mivel a felmentésre szavazók kisebbségben maradtak, az ilyen esetben nem mondhatták ki a felmentésre vonatkozó ítéletet sem, hanem újból megvitatták az ügyet.

A bírósági vita a felek és a tanúk távollétében történt, éppúgy mint a szavazás, amely „titkos” volt, hiszen a bíróknak tilos volt megmondani ki szavazott közülük a felmentés vagy a bűnösség mellett.¹¹³ Ha a szavazatok alapján felmentő ítélet született, akkor azt a törvényszék elnöke a tárgyalás befejezése után azonnal kihirdette. Amennyiben a bíróság a vádlott bűnösségét állapította meg az ítéletet – mint már említettük – aznap nem lehetett végrehajtani, hanem másnap, amikor a bírák ismét összeültek, és újból szavaztak. Ezt megelőzően, az éjszaka során, a bírák kettesével összeültek és megvitatták az esetet, azzal a céllal, hogy hátha valaki megváltoztatja véleményét és a felmentés mellett voksol. Reggel megismételték a szavazást (mindegyik bíró külön-külön szavazott), és ha ekkor többségbe kerültek a vádlott felmentésére szavazók, akkor az elnök kihirdette a felmentő ítéletet, amely azonnal jogerőre emelkedett.¹¹⁴ Amennyiben a bíróság maradt a korábbi döntésnél – a vádlott bűnösségének megállapításánál – akkor az elnök kihirdette az ítéletet és az elkövetőre kiszabta a büntetést.¹¹⁵ Bűnhalmazat esetén, ha a vádlott valamennyi bűncselekményt egyszerre követte el, és azért halálbüntetés volt a szankció, akkor a törvényszék a másik bűncselekmény miatt már nem

¹¹⁰ Szanhedrin 17 a. BLOCH MÓZES: 1901. 52. p. 2. sz. lábjegyzet, vö. SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 433. p.

¹¹¹ Ha a tárgyaláson jelenlévő tanítvány azt állította, hogy olyan érveket ismer, amelyek a vádlott felmentésére szolgálnak, őt meg kellett hallgatni, és ha az érvelése nem volt teljesen alaptalan, akkor a tanítványt erre a tárgyalásra a bírók száma közé vették. Viszont, ha a vádlott elítélésére talált érvet, akkor nem hallgatták meg és szavainak nem tulajdonítottak jelentőséget. Lásd Szanhedrin 40 a.

¹¹² Ha egy szavazatnyi többséggel (36:35) a bíróság ártatlannak találta a vádlottat, akkor felmentették őt.

¹¹³ Szanhedrin 29 a.

¹¹⁴ BLOCH MÓZES: 1901. 56. p., vö. SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 433. p.

¹¹⁵ Szanhedrin 32. a, 35. a.

ítélhette megvesszőzésre vagy pénzbüntetésre, a kártérítést sem kellett kifizetnie, lopásnál a lopott tárgynak sem dupla, sem egyszerű értékét nem volt köteles kifizetni, ha már nem birtokolta a tárgyat (ellenkező esetben azt vissza kellett szolgáltatni a tulajdonosnak).¹¹⁶ A mózesi-talmudikus jog szerint a nagyobb büntetés „felemeli” a kisebbet, így a törvényszéki eljárás ilyenkor a súlyosabb vádra szorítkozott.¹¹⁷

A törvényesen meghozott ítélet ellen nem volt helye fellebbezésnek, de ha a hármás vagy a huszonhármás bíróság nem volt tisztában az előtte tárgyalt ügyről (a Tóra egyes törvényének értelmével, vagy valamelyik intézménnyel), akkor a felsőbb törvényszékhez (Nagy Szanhedrin) fordulhatott. Ennek utasítása kötelező erővel bírt, bizonyos esetekben azt a bírót, aki az utasítás ellen cselekedett, akár halállal is megbüntethették.¹¹⁸

VI. Az ítélet végrehajtása

Az zsidó jogban megkülönböztették a *halálbüntetést* a *testi fenytéstől*, illetve a *pénzbüntetéstől* (pénzbírságtól).

1. A halálbüntetés

A Tóra törvényei szerint halálbüntetéssel volt szankcionálható a *gyilkosság*, a *bálványimádás*, az *istenkáromlás*, a *boszorkányság*, a *házasságtörés* és még néhány bűncselekmény. A rabbinikus reformok során a halálbüntetést a gyakorlatban alig szabhatták ki, mert annak meghozatalához szükséges volt az összes zsidó jogi feltétel teljesülése (legalább két szemtanú, akik egyszerre látták a bűncselekményt és előzőleg „megintették” az elkövetőt tettének súlyára, valamint az, hogy az elkövető erre nekik érthetően válaszolt). Azokban az esetekben, amikor zsidó bíróság mégis halálbüntetésre ítélt valakit, akkor azt a bírónak magukba szállva, szomorúan, a kivégzés napján böjtölve kellett megtenniük, hiszen „Isten sír [...] még a vétkesek kiontott vére után is”.¹¹⁹

A halálbüntetés kimondását követően az ítéletet azonnal végre kellett hajtani, de az elítéltnak az utolsó pillanatig lehetősége volt a megmenekülésre, illetve az ítélet megsemmisítésére. A vesztőhelyet ugyanis a városon kívül állították fel, jó messzire a törvényszék hivatali helyétől, hogy az elítélt az ítélet végrehaj-

¹¹⁶ A halálra ítélt személy vagyonát nem kobozták el, hanem a hagyaték a törvényes örökösöket illette meg. Erről bővebben lásd BLAU, L.: *A bűnhalmazat elmélete a hébereknél Szentírásuk és hagyományuk szerint*. Budapest, 1887.

¹¹⁷ BLOCH MÓZES: 1901. 62–63. p.

¹¹⁸ Mózes V. könyve 17. rész 12..

¹¹⁹ Halálos ítélet végrehajtásának napján a bírók nem „élhettek” étellel és itallal. Lásd Szanhedrin 46, 63. a.

tásáig néhány órát nyerjen.¹²⁰ Ha valaki ez idő alatt a bíróságnál jelentkezett és feltárt mentő körülményeket, akkor azokat a törvényszéknek meg kellett tárgyalnia. Ezért a bíróság bejáratánál helyet foglalt egy férfi fehér zászlóval a kezében, tőle látótávolságon belül pedig egy lovas. Amennyiben valaki megjelent a törvényszéknél és enyhítő körülményeket kívánt előadni, a szolga a zászlót lobogtatva jelt adott a lovasnak, aki a kivégzőhelyre vágatott. Ezt követően felfüggesztették az ítélet végrehajtását, az elítéltet ismét a bíróság elé vezették. Abban az esetben, ha a törvényszék megalapozottnak tartotta a felhozott bizonyítékot, az ügyet halasztás nélkül újratárgyalták. Ha a szavazás a vádlottra nézve kedvezően alakult, akkor felmentették és elengedték, ellenkező esetben visszavezették a vesztőhelyre. Ez többször is megismétlődhetett. Ha hiábavalók maradtak az ítélet megsemmisítésére irányuló törekvések és az ítéletet már nem lehetett elhalasztani, akkor az elítéltet tíz ölnyre a vesztőhelytől felszólították, hogy vallja be bűneit, őszintén bánja meg tetteit, hogy halála engesztelést jelentsen számára és így részese lehessen az örök üdvösségnek. Bűneinek megvallása után, egy serleg tömjénnel vegyített erős bort adtak neki inni, hogy kevésbé érezze a fájdalmat. A halálos ítélet végrehajtásánál a terhelő tanúknak kellett elsőként kezét emelnie az elítéltre.

A bíróság által hozott ítélet alapján végrehajtandó halálbüntetést illetően a Biblia három – *megkövezés, elégetés, akasztás* –, a talmudi jog pedig (elsősorban elméletileg) négy módszert különböztet meg: *megkövezést, elégetést, lefejezést, megfojtást*.

1.1. A *megkövezésnél* a lakosság ökölnyi kövekkel „halálra dobálta” az elítélt bálványimádókat, az istenkáromlókat, azokat az asszonyokat, akik eltitkolták, hogy házasságuk előtt elveszítették a szüzességüket, a vétkes menyasszonyokat és tettetársukat, az engedetlen fiúkat, a szombat megszenteltségtelenítőit, valamint a megszentelt tárgyak tolvajait, és a felségsértőket.¹²¹ Ezek a bűncselekmények alapvetően az egész társadalomra káros bűntetteknek számítottak, így magát az ítéletet az „egész társadalom” hajtotta végre.¹²² A megkövezés fájdalmas kivégzési mód volt, akár órákon át tartó kínszenvedéssel járt, ezért a rabbik reformja során a klasszikus megkövezést módosították azáltal, hogy az eljárást kevésbé kegyetlenné tették.¹²³ Ahelyett, hogy a nép kövekkel ölje meg

¹²⁰ Maimonodesz szerint a vesztőhely távolsága minimum hat *mill* kellett hogy legyen. A mill mértékeőről eltérnek a vélemények. Egyesek 10 percre, mások 24 percre tették az egy mill terjedelmét. Az említett távolságot az előbbi esetben egy óra 48 perc alatt tették meg, az utóbbiban pedig két óra 24 perc alatt. Lásd BLOCH MÓZES: 1901. 57. p. 1. sz. lábjegyzet.

¹²¹ Mózes III. könyve 20. rész 1–15.

¹²² Mózes V. könyve 21. rész 22–23.

¹²³ Ez a büntetésnem a *vindicta publica* relikuma volt, ezért írta elő a Tóra az egész lakosság részvételét. A megkövezés halállal járó kimeneteléről lásd Mózes III. könyve 24. rész 23.

¹²³ A végrehajtáshoz az elítéltet megkötözték és derékig vagy nyakig a földbe ásták. Hasonlóan alkalmazzák ezt a büntetésnemet a muszlimok is. Az iszlám törvénykezés szerint a köveknek elég nagyoknak kell lenniük ahhoz, hogy sérüléseket okozzanak, de nem lehetnek túlméretesek, nehogy az elítéltet azonnal megöljék.

az elítéltet, a halált úgy kellett okozni, hogy a bűnelkövetőt lelőkték bizonyos magasságról, méghozzá úgy hogy egy köves területre essen le. A rabbik utasításai szerint a kivégző hely nem lehetett túl magas, hogy az elítélt teste ne torzuljon el az esés általi ütés következtében, de nem lehetett alacsony sem, annak érdekében, hogy a halál azonnal bekövetkezzen és az elítéltet ne kínozzák.¹²⁴ Ezt az értelmezést a Tóra előírására hivatkozva adták, amely szerint az első köveket a vád tanúi dobták, majd az egész nép dobálta meg kövekkel az elítéltet a halál bekövetkezéséig.¹²⁵ A megkövezés büntetésnemet súlyosbítani lehetett azzal, hogy a holttestet közszemlére tették ki (fára akasztották). Az ilyen megsegyenítő jellegű büntetésnél nem volt szó akasztásról mint kivégzési nemről, hanem megbecstelenítésről, hiszen az elítélt már az akasztás előtt meghalt, a testét pedig az éjszaka beállta előtt le kellett venni a fáról. A rabbi jogtudósok jelentős része azt a nézetet vallotta, hogy a *post mortem* akasztás csak a megkövezés mellékbüntetéseként volt alkalmazandó méghozzá mindössze két bűn – az istenkáromlás és a bálványimádás – esetében.¹²⁶

1.2. A megégetés mint büntetés ismert volt a semi kultúrában még a Tóra megadásának ideje előtt. A Bibliában említés van róla, méghozzá nem mint zsidó, hanem mint babilóniai (Nabukodonozor korszaki) büntetésről.¹²⁷ E kivégzési módszerről csak két esetben történik említés a Szentírásban: a vérfertőzésnél¹²⁸ és a pap lányának prostitúciójánál¹²⁹ mint a legsúlyosabb szexuális bűnöknél.¹³⁰ A talmudi interpretáció ügyelt arra, hogy megőriztessék az emberi test a teljes megsemmisítéstől. A rabbinikus reform után az elégetés – elméletileg – úgy történt, hogy az elítéltet térdig sárba helyezték, hogy el ne essék. A nyaka körül két kendőt kötöttek, melyek végeit a tanúk tartották, majd azoknak megparancsolták, hogy ellenkező irányban húzzák meg ezeket a végeket mindaddig, amíg az elkövető ki nem nyitotta a száját. Ha ez megtörtént, akkor a szájüregében elhelyeztek egy égő gyújtózsínort, amely addig maradt ott, ameddig az elítélt – valószínűleg fulladás során – meg nem halt.¹³¹ Tehát a rabbinikus interpretáció által az elégetés szankciója fulladási büntetéssé (még inkább fojtogatássá) változott. Eliezer Papo szerint a gyújtózsínor komplikált alkalmazására is csak azért volt szükség, hogy valamilyen formális kapcsolat maradjon a kivégzési módszer bibliai elnevezésével. Egyes jogtudósok szerint az itt leírt „elégetés” túl komplikált ahhoz, hogy valójában alkalmazni lehessen. Ezért nem is lepődnek meg, hogy a talmudi zsidó irodalomban nincs nyoma az elégetés va-

¹²⁴ PAPO, ELIEZER: <http://www.makabijada.com/smrt.htm>.

¹²⁵ Mózes V. könyve 17. rész 5.

¹²⁶ PAPO, ELIEZER: <http://www.makabijada.com/smrt.htm>.

¹²⁷ Dániel próféta könyve 3. rész 5., 6.

¹²⁸ Mózes III. könyve 20. rész 14.

¹²⁹ Mózes III. könyve 21. rész 6–9.

¹³⁰ Régebbi időkben a házasságtörő nőket is égetéssel büntették. Lásd Mózes I. könyve 38. rész 23–26.

¹³¹ PAPO, ELIEZER: <http://www.makabijada.com/smrt.htm>.

lódi alkalmazásának (sem a bibliairól, sem a rabbinikusról) a klasszikus rabbinikus korszakban.

1.3. Az akasztás a Bibliában említésre kerül mint *lex specialis* a nem zsidók számára. A Tóra abból indult ki, hogy ez volt az általános büntetésnem a nem zsidó társadalmakban (pl. az ó-egyiptomi és a perzsa törvénykezésben) így a rabbinikus bíróság akkor alkalmazta, ha nem zsidó követett el egy halálbüntetéssel sújtott bűncselekményt.¹³² Tehát az akasztás az ősi zsidó jogban más országokból átvett joggyakorlat volt.¹³³ Ezt a kivégzési nemet meg kell különböztetni a fent említett megkövezés mellékbüntetéseként előírt akasztástól, amely a halál bekövetkezése után történt, csupán néhány óráig (naplementéig) tartott és elretentő példaként szolgált.

A talmudi jog a megkövezés és a megégetés mellett előírja még a lefejezést és a megfojtást mint a halálbüntetés végrehajtási módszereit.

1.4. A lefejezést a Tóra a legyőzött várossal kapcsolatosan említi, de nem írja le a gyilkosok kivégzésének konkrét módszerét. Valószínűsíthető, hogy eredetileg a tálió rendszert alkalmazták, tehát a gyilkost úgy végezték ki, ahogy az áldozat meghalt. A Talmud megtartotta a karddal történő lefejezést a meghódított városok esetében, és kiterjesztette azt az összes gyilkosra függetlenül attól, hogy miként történt meg a gyilkosság. Az előbbi eset csak elméletileg volt érvényben, mert ekkor már nem léteztek zsidó hódítások és nem lehetett szó a meghódított városokra vonatkozó rendelkezések végrehajtásáról. A lefejezés alkalmazásáról nincs nyom a zsidó törvényszékek gyakorlatában.¹³⁴ A karddal történő kivégzés mindig a király jogát képezte, de nem föltétlenül csak a gyilkosokkal szemben. A zsidó jog szerint a király kardjával megbüntethette a méltóságát megsértő személyt, akár bírósági ítélet nélkül is. A talmudi reformok kibővítették a lefejezést a gyilkosokra és ezzel egyesítették a kivégzési módszereket, valamint megszüntették az addig érvényes – *jus talionis* elven alapuló – jogi szokásokat.

1.5. A megfojtás mint halálbüntetési nem szerepel a Tórában, de a rabbik értelmezése szerint olyan esetekben, amikor nem került megemlítésre más kivégzési nem, akkor a Tóra valójában a megfojtásra „gondolt”. Eliezer Papo szerint a rabbik azért részesítették előnyben éppen ezt a kivégzési módszert, mert ez volt a leghumánusabb az akkor alkalmazottak közül, és egyben ennél sérült meg legkevésbé az emberi test.¹³⁵ A végrehajtás úgy történt, mint a megégetésnél leírtaknál: az elítéltet térdig sárba helyezték, a nyaka körül két kendőt kötöttek, melyek végeit a tanúk ellenkező irányban húzták, amíg nem állt be a halál.

1.6. Végül a keresztre feszítés mint kivégzési módszer nem található az Ószövetségben, az Újszövetség tanúsága szerint pedig Jézus Krisztust keresztre feszítették, ami a kereszténység egyik legfőbb szimbóluma lett. A

¹³² Mózes I. könyve 40. rész 22. Sámuel II. könyve 21. rész 6–12. Eszter könyve 7. rész 9., 10.

¹³³ Ezsdrás könyve 6. rész 11.

¹³⁴ PAPO, ELIEZER: *Smrtna kazna u Judaizmu kroz vijekove*. <http://www.makabijada.com/smrt.htm>.

¹³⁵ U. o.

keresztrefeszítés a perzsák találmánya volt, majd ezt vették át a föníciaiak, a görögök és a rómaiak. Ókori írott forrásokból tudjuk, hogy a Római Birodalomban emberek tízezreit feszítették keresztre. A római jog alapján ezt a végrehajtási módot csakis rabszolgákkal vagy idegenekkel szemben alkalmazták. Palesztinával kapcsolatosan ezt a büntetési nemet először Josephus Flavius említi a IV. Antiochus Epiphanes üldöztetésének leírásánál.¹³⁶

2. A testi fenyítés

A *testi fenyítésre* (megvesszőzésre) ítélt vádlottal szembeni szankciót az ítélet kihirdetésének napján kellett végrehajtani. Legfeljebb harminckilenc vessző-(szij-) ütést mérhettek az elkövetőre. A büntetés végrehajtása előtt gondosan megvizsgálták, hogy az elítélt testalkata és egészségi állapota kibírja-e a kiszabott számú ütést életének veszélyeztetése nélkül. Ha úgy találták, hogy nem, akkor az ütések számát csökkentették. Szükséges volt, hogy a kiszabott ütések száma hárommal osztható legyen, mert azokat három egyenlő részben arányosan a test három különböző részére mérték, hogy a megsebzett helyek gyógyulása könnyebb legyen.¹³⁷ Amennyiben egy hárommal oszthatatlan számot szabtak ki, akkor a legközelebbi osztható alacsonyabb (és nem pedig a magasabb) szám volt a végrehajtandó szankció. Az ítéletet olyan törvényszéki szolgá hajtotta végre, aki nem volt túl erős fizikumú, hogy kellő kímélettel vesszőzze meg az elítéltet. Emellett „érző szíve, helyes értelme” kellett hogy legyen, aki a végrehajtást nem bosszúként fogta fel.¹³⁸ Az ítélet végrehajtásánál jelen volt három bíró, kik közül a legelőkelőbb hangosan elmondott egy oda illő bibliai verset, amely a megbocsátó isteni kegyelemre utal (megbocsát a vétkesnek, aki felé fordul ismét a kegyelem a megbüntetésének elszenvedése után). A második bíró hangosan számolta az ütések, a harmadik pedig minden ütés előtt utasította a törvényszéki szolgát, hogy csak akkor folytassa a végrehajtást, ha biztosan tudja, hogy nem fog bekövetkezni valamilyen előre nem látható veszély.¹³⁹ A megvesszőzés után az elítélt ismét rendelkezett a polgári becsületével és a társadalomban semmilyen hátrányos megkülönböztetés nem érthette az elkövetett vétke és büntetése miatt.

¹³⁶ SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 435. p.

¹³⁷ A törvény valóban legfeljebb negyven ütést írt elő, a gyakorlat ezt módosította eggyel kevesebbre, mert az ütések a test részére arányosan elosztva kellett mérni. Lásd SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 435. p. 285. sz. lábjegyzet.

¹³⁸ BLOCH MÓZES: 1901. 60–61. p.

¹³⁹ Uo. 61. p., vö. SZATHMÁRY BÉLA: i. m. 435. p.

3. A pénzbüntetés (pénzbírság)

A *pénzbüntetést* (pénzbírságot) a testi fenytetéshez hasonlóan csak a hármaskolégium szabhatta ki, tehát elég volt az egy szavazatnyi többség is a bűnösség megállapításához. A vádlottnak a pénzbüntetés összegét a megkárosítottnak kellett kifizetni, de a pénz helyet más ingóságokban is kárpótolhatta. Ha nem volt sem pénze, sem ingósága, akkor a törvényszék – a vádlott egyik – megfelelő értékű – „jóságdarabját” (ingatlanját) odaadta a megkárosítottnak. Amennyiben azonban az elítéltnak birtoka sem volt, akkor mindaddig adósa maradt a megkárosítottnak, ameddig tartozását ki nem fizette és az adósság tanúk által aláírt adóslevelé értékével bírt.

VII. A zsidó magánjog

A mózesi magánjog elsősorban *vagyonjog*, amely döntően az ingatlan vagyoni viszonyok rendezését célozta meg. Alapeszméje volt a szántóföld közös nemzeti vagyoni volta. Ebből kifolyólag nem lehetett földet örökre eladni, mert minden 50 évi ciklus (*jóbelév*) után visszaszármazott az eredeti tulajdonoshoz, vagy inkább annak örököseihez. A földhasználat korlátját képezte az a szabály, hogy minden hetedik évben (*smita év*) tilos volt szántani, vetni, illetve leszedni azt ami magától termett, mivel az a lakosság közös használatára volt kijelölve. Emellett nem volt szabad learatni a szántóföld széleit, tilos volt az ú. n. kalászszedés is, mert mindez a szegényeknek, az idegeneknek, az özvegyeknek és az árváknak volt szánva. Valamilyen jellegű használati közösség nyomát lehet felfedezni azokban az előírásokban, amelyek szerint szabad volt jóllakni a „felebarát” szőlőjébe, viszont tiltották, hogy a szőlőt edényben hazavigyék. Más gabonájából lehetett kézzel szakítani kalászsokat, de a sarló használata tilos volt.¹⁴⁰ A földművelésre vonatkozó szabályozást illetően tilos volt másnak a szántóján vagy szőlőjén legeltetni, így aki ezt tette, az köteles volt a mezeje vagy szőlője legjavából fizetni. Az állat által okozott sérülésekért a gazdája akár életével is felelt, emellett engedélyezett volt a váltságdíj kifizetése.¹⁴¹ Köteles volt kifizetni az általa okozott kárt az is, aki tüzet gyújtott és azáltal tönkretette másnak a termését.¹⁴² A hitelezés a mózesi törvények szerint nem számított üzletnek, hanem a jótékonyság gyakorlásának, ezért tilos volt a kamat, amíg a zálogvételt engedélyezték, de erős korlátok között (pl. tilos volt zálogba venni az özvegy ruháját, szegény embernek zálogba vett ruháját pedig naplementekor vissza kellett szolgálni, hogy lefeküdhesen ruhájában).¹⁴³ Ugyancsak tilos volt

¹⁴⁰ Mózes Ötödik Könyve. A Törvény summája. 23. fejezet. 24. 25.

¹⁴¹ Mózes Második Könyve a zsidóknak Egyiptomból kijöveteléről 21. fejezet 28–36.

¹⁴² U. o. 22. fejezet 5.6.

¹⁴³ U. o. 22. fejezet 25., 26., 27.

malmot vagy malomkövet zálogba venni,¹⁴⁴ és sohasem volt szabad bemenni az adós házába, majd onnan elvinni a zálogot.¹⁴⁵ A smita évben elengedtek minden tartozást, amely a hetedik év bekövetkezésével magától szűnt meg.¹⁴⁶

Igazságszolgáltatás

A büntetőjogtól eltérően, amely az idők során elveszítette érvényességét, a magánjogi szabályozás mindvégig érvényben maradt a vallásos zsidók körében, anélkül, hogy azt valamelyik állami hatalom szankciójával védené. A rabbinikus bíraskodás előnye a gyors és olcsó eljárás, hátránya pedig éppen az, hogy a végrehajtást nem garantálja az állami apparátus. A zsidók a háromfős bét din előtt ma is megvitatják magánjogi pereiket.

A polgári perekben azonos bíróságok ítéleztek, mint a büntető eljárásban, emellett érvényben voltak a bíróság összetételére, helyszínére (a hármas bíróságot kivéve, amely bárhol ülésezhetett, a többi bíróság hivatali helyéhez volt kötve), valamint a törvényszéki tárgyalások időpontjára (tilos volt a tárgyalás bizonyos napokon, illetve ünnepeken) vonatkozó szabályok is, melyek közősek voltak a büntetőjogi eljárásával. Ugyancsak nem volt szabad a törvényszék elé idézni a vőlegényt hét nappal a házasság előtt és 14 napig azt követően, valamint a született fiúgyermek apját a születés utáni nyolcadik napra. A bírák eredetileg nem kaptak fizetést, hanem csak az időmulasztásáért kérhettek megfelelő kárpótlást mindkét féltől, majd később csekély, de biztos évi fizetést kaptak a község pénztárából. Szigorúan tilos volt követelni nagy díjakat a törvényszék írnokai és szolgálai számára. Tehát perköltségekről szó sem lehetett.¹⁴⁷

A talmudi jog szerint nyilvános adóssághozjárás esetén a felperes lakhelye szerinti törvényszék volt illetékes, de a felperesnek jogában állt visszautasítani lakhelyének bíróságait. Minden pert a felperes kezdeményezett követelve a bíróságtól az alperes megidőzését, amely a törvényszéki szolga által történt. Az idézést – a bírósági kollégium vagy annak elnökének nevében – szóban vagy írásban adták az alperes tudomására, azzal, hogy az írásbeli idézés a felperes költségére történt. Az idézésnek ellenszegülni büntetendő cselekmény volt (átokkal járt), a bírósági szolgán elkövetett sérelmet vagy bántalmat súlyosan szankcionálták. Ugyanis a bíróság az Isten nevében szolgáltatott igazságot és a tevékenységével való engedetlenség az Úr akaratának áthágását jelentette. Hogy ez ne következzen be, olyan eszközöket alkalmaztak, melyek jó irány felé vezényelték a vétkezőt. Ilyen volt a (kis és a nagy) átok, melynek kimondásával

¹⁴⁴ Mózes Ötödik Könyve. A Törvény summája. 23. fejezet. 6.

¹⁴⁵ Mózes Ötödik Könyve. A Törvény summája. 23. fejezet. 10., 11.

¹⁴⁶ Mózes Második Könyve a zsidóknak Egyiptomból kijöveteléről 20. fejezet 10., 11.

¹⁴⁷ A római és a zsidó intézmények összehasonlításánál fontos különbséget látunk a hivatal tartamát illetően. A köztársaság idején csak egy évig tartott a bírói kinevezés, amíg a zsidóknál az élethossziglan volt. Úgyszintén a római állam a hivatalnoki tiszt betöltésére nem követelt semmilyen képzettséget, ellentétben a zsidókkal.

emlékeztették a tettet, hogy köteles megjelenni a bíróság előtt, az ítéletnek alávetni magát és kérni az átok feloldását. A kis és nagy átok inkább vallási mint jogi büntetésnek számított, jöllehet maga a jog is a vallástan részét képezte.¹⁴⁸ A kimondott és okirat által megerősített átok csak akkor került felfüggesztésre, miután az ellenszegülő megjelent a törvényszék előtti tárgyaláson. Ezt követően megsemmisítették az erről szóló okiratot, de az írnoki díjat a bűnös alperesnek kellett kifizetnie.

Amennyiben az alperes ellenszegült az idézésnek és ezt tudatta az őt felszólító törvényszéki szolgálival, akkor ezt – a kis átok elmondása mellett – okiratba foglalták, ha volt két tanú. Ellenkező esetben, ha csak a bírósági szolga előtt nyilatkozott az idézés ellen, akkor kimondatott fölötte a kis átok, de az okirat kiállítására csak akkor került sor, ha a felperes beleegyezett az erre járó költségek kifizetésébe. Ha az alperes nem nyilatkozott az idézésről, vagy ha jelen volt a törvényszéki helyen, de nem engedett az idézésnek, akkor a lejárt határidőt követő napon kis átok alá vetették. Amennyiben az alperes elfoglaltsága miatt nem jelent meg a kitűzött időpontban, akkor más napra idézték be, ha másodszor sem jelent meg, még egy utolsó lehetőséget kapott. Ha viszont a harmadik és utolsó tárgyalási napon sem engedett az idézésnek, akkor a határnap lejárta után kimondták fölötte az átkot és erről okiratot állítottak ki. Azokban az esetekben, amikor az alperes akadályoztatva volt, hogy megjelenjen a bíróság előtt, akkor köteles volt halasztást kérni, amit a törvényszék meg is adott neki. Ha azonban nem jelent meg a tárgyaláson és nem értesítette a bíróságot akadályoztatásáról, akkor ellenszegülőnek (*contumax*) számított és átokkal sújtották.

A polgári per keretében a felperes valamilyen jogcím alapján (például kártérítés) próbálta megvalósítani a követeléseit. A szóbeli eljárás során a felek egymással szemben álltak és a felperes élő szóban adta elő a keresetet, mire az alperes elmondta az ellenvetését, amit a két törvényszéki írnok jegyzőkönyvbe iktatott.¹⁴⁹ Az írásbeli eljárásra csak kivételesen kerülhetett sor, méghozzá a felek határozott akarata esetén, ha ezt a bíróság engedélyezte.¹⁵⁰ A törvényszék köteles volt megkérdezni a felektől, hogy vannak-e tanúik vagy más bizonyító eszközeik. Ha voltak, akkor felszólították őket, hogy indítványozzák azok bírói meghallgatását. A zsidó jogban bizonyítási eszköz volt: a *beismerés*, a *tanúvallomás*, az *okirat* és az *eskü*. A talmudi jog szerint a bizonyítási eljárás nem képezte a tárgyalás külön részét, hanem csak a tanúvallomásra vonatkozóan léte-

¹⁴⁸ A Talmud utáni időben új eszközként alkalmazták az istentisztelet megszüntetését az ellenszegülő lakhelyén, amely addig tartott ameddig az alperes nem jelent meg a tárgyaláson. Az ilyen megoldás azt eredményezte, hogy az egész közösség nyomást gyakorolt az ellenszegülőre annak érdekében, hogy jelenjen meg a törvényszék előtt.

¹⁴⁹ A tárgyalás azon a nyelven zajlott, amelyet a bírák és a felek értettek, hiszen közvetlenül kellett tárgyalniuk, azaz a tolmács nem járhatott közben a bíróság és a felek közt. Ha azonban a bírák értették a felek nyelvét, de az adott nyelven nem tudták magukat kifejezni, akkor lehetett egy tolmács közreműködésével a feleknek lefordítani a bírák kérdéseit és megjegyzéseit.

¹⁵⁰ BLOCH MÓZES: 1882. 29. p.

zett az a szabály, mely szerint a tanúkat csak az alperes ellenvetése után hallgatták ki. Ennek az volt az oka, hogy ha az alperes az eljárás során elismerte a kereset jogosságát, akkor fölöslegessé vált a tanúvallomás.

A felek képvisellete

A *felperes* rendszerint köteles volt személyesen megjelenni a bíróság előtt és előadni az ügyét, habár a talmudi jog engedélyezte, hogy a felperes meghatalmazottját küldje a törvényszékhez. A férj feleségének törvényes képviselője volt, erről nem kellett külön meghatalmazással rendelkeznie még a neje hozományát képező tárgyakra nézve sem, beleértve azokat is, amelyeken csak haszonélvezeti joga volt. Amennyiben ez utóbbi nem járt jövedelemmel, akkor a férjnek is meghatalmazásra volt szüksége. Nem kellett külön meghatalmazás sem osztatlan örökösöknek, sem valamelyik társaság tagjainak, hogy az érdek-társaik nevében felperesként lépjenek fel.

Az *alperesnek* nem lehetett jogi képviselője, kivéve azt az esetet, ha ebbe a felperes is beleegyezett. Nem voltak kötelesek személyesen megjelenni a bíróság előtt a rendkívüli tiszteletben álló nők és a Tórát tanulmányozó tudósok, hanem a törvényszéki írnokok megjelentek a lakásaikon és a felperes jelenlétében jegyzőkönyvbe iktatták az ellenvetéseiket és azokat a bíróság elé terjesztették.¹⁵¹

A törvényszéknek fel kellett szólítani és utasítani a feleket, hogy a per helyett inkább egyezséget kössenek, mert „a legnagyobb igazság is elkeseríti a feleket, akik gyűlölettel és ellenséges indulattal válnak el egymástól, a kiegyezés ellenben kiengeszteli őket és békét eredményez.”¹⁵² A per elkerülésére a bírónak egészen az ítélet meghozataláig kellett törekedni még akkor is, ha számára már világossá vált, hogy kinek volt igaza. Azonban nem lehetett kényszeríteni a feleket a kiegyezésre, kivéve a kiskorú árvák érdekében (kik a törvényszék főgyámsága alatt álltak) és kétes esetekben (melyek eldöntése a törvényszék belátására volt bízva). Az ítélet meghozatala után többé nem engedélyezték az egyezségi kísérletet.

A bíró nem hallgathatta ki az egyik felet a másik távollétében, nem volt joga magyarázni valamelyik fél szavait, nem adhatta bármelyiknek értésére, hogy mit szóljon. Mindegyik fél személyesen adta elő jogügyét, a bíró hallgatva ügyelt, még azt sem tehette meg, hogy figyelmeztesse azt a felet, amely csak egy tanúval jelent meg, hogy az egy tanúnak nincs bizonyító ereje. Azonban, ha észrevette, hogy akár a felperes, akár az alperes jogalappal rendelkezett, de nem tudta kifejezni magát vagy izgatottsága miatt nem tudta előadni az ügyet, akkor néhány szóval támogathatta, hogy állításait értelmesen fejezze ki.¹⁵³

¹⁵¹ Uo. 18–19. pp.

¹⁵² Uo. 33. p.

¹⁵³ Uo. 28. p.

Ha több fél különböző jogügyben ugyanarra a napra volt idézve, akkor általában a kihallgatási sorrendet, a megjelenésük ideje szerint állították össze. Azonban létezett néhány kivétel is, mint pl. az, hogy az árva ügyét előbb tárgyalták meg mint az özvegyét, ennek ügye megelőzte a tudósét, az övé pedig előnyt élvezett a tudatlanéval szemben, végül a nőé megelőzte a férfié.¹⁵⁴

Bizonyítási eszközök

1. A *beismerés* teljes jogerővel bírt, ha azt a fél saját kárára a törvényszék előtt tette. Viszont, ha az a bíróságon kívül történt, akkor csak abban az esetben bírt jogerővel, ha az illető ezt olyan módon tette, amely kizárt bármilyen mellékszándékot. A talmudi jogban az alperes hallgatását is beismerésnek tekintették, de voltak bizonyos esetek (pl. az alperes bizonytalan volt), amikor a bíróság belátásától függött annak meghatározása, hogy a hallgatást vallomásnak fogadja-e el vagy sem.¹⁵⁵ Az olyan esetben, ha az alperes az adósság csak egy részét ismerte el, akkor a beismerés arra volt elég, hogy a követelés további részére bibliai esküt tegyen.

2. Legfőbb bizonyító eszköz a *tanúk vallomása* volt.¹⁵⁶ A bizonyításhoz szükséges volt *két nagykorú* (13. életévét betöltött és nemileg érett), *szabad állapotú* (vagyis nem rabszolga), *lelkileg és szellemileg egészséges férfi tanú* vallomása.¹⁵⁷ *Szellemi fogyatékosok, siketnémák és kiskorúak* nem tehettek tanúvallomást, valamint a *némák* (mivel szóval nem tudták előadni a vallomásukat), a *siketek* (mert nem hallhatták az intést), s a *vakok* (alkalmatlanok voltak, mert a Szentírás úgy fogalmaz, hogy: „és ő látta”).¹⁵⁸ A büntető eljáráshoz hasonlóan, a polgári perben sem lehettek tanúk azok, akik rokonsági vagy sógor-sági viszonyban álltak egymással vagy a felekkel, illetve a bírakkal, valamint azok, akiknek a tanúskodásból kára vagy haszna származhatott.¹⁵⁹ Így például egy község-perében annak tagjai nem lehettek tanúk. Azonban a károsított, fel-lephetett tanúként a kártevő ellen, ha a tanúvallomásból rá nézve nem származott haszon, éppúgy mint a meggyilkolt rokonai a gyilkossal szemben.

Minden törvényesen elfogadható tanú köteles volt az illető fél felszólítására tanúvallomást tenni a bíróság előtt. Az eljárásban való részvétel vallásbeli kötelesség volt, így az a tanú, aki képes volt tanúskodni, de ezt nem tette meg, az Úr ellen vétkezett és a félnek, amely ez által kárt szenvedett, Isten előtt felelősség-

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Uo. 36–37. pp.

¹⁵⁶ Általában a felperes kötelessége volt bebizonyítani állításait, de megfordulhatott, hogy az alperestől követelte meg a bíróság a bizonyítást.

¹⁵⁷ BLOCH MÓZES: 1882. 39. p. 8. sz. lábjegyzet.

¹⁵⁸ U. o. 34. p.

¹⁵⁹ Magánjogi perekben nem tehettek vallomást azok a személyek sem, akik a perben anyagi-lag érdekeltek voltak, vagy akikre annak kimenetele előnnyel vagy hátránnyal járt.

gel tartozott. Azonban, ha a tanú tudásban felülmulta a bírakat, akkor nem volt köteles megjelenni a bíróság előtt, hanem a törvényszék hozzá küldött három személyt, akik előtt tanúságot tett. A tanú nem fogadhatott el jutalmat, a fizetett tanúság érvénytelen volt, de a tanúnak jogában állt mulasztásért kárpótlást kérni, ami nem számított fizetésnek. A bírák a tanúkat kihallgatásuk előtt felszólították, hogy igazat kötelesek mondani, méghozzá csakis azt, amit láttak vagy közvetlenül hallottak, emellett figyelmeztették őket a hamis állítás következményeire.

A tanúk kihallgatása az alperes jelenlétében történt, ellenkező esetben vallomásuk jogerővel nem bírt. Ez alól a szabály alól kivételt képezett az olyan eset, ha a tanúk vagy a felperes megbetegedtek és az utóbbi kérte, hogy a tanúk kihallgatása a halál leendő bekövetkezése előtt történjék, továbbá, ha a tanúk hosszabb útra készültek, illetve ha az alperes távol volt. Azonban a kihallgatást nem lehetett elvégezni, ha az alperes betegedett meg. Abban az esetben, ha a tanúk távol voltak, akkor az alperesnek joga volt azok tartózkodási helyére menni és kihallgatásuknál jelen lenni. Amennyiben erre nem vállalkozott, akkor a tanúkat az alperes távollétében hallgatták ki és az illetékes bírósághoz küldték el. A tanúk kihallgatása a hivatalos órákban történt, így érvénytelen volt a vallomásuk, ha az éjjel történt.¹⁶⁰ Nem azonos időben hallgatták ki őket, hanem két egymást követő napon. Erre főként akkor került sor, ha azok külön helyeken laktak. Vallomásaiknak bizonyító ereje csak a személyesen látottakra és észrevettetekre volt, de nem arra, amit másoktól hallottak. A tanúk a megtett vallomásuk után azt már nem vonhatták vissza és nem egészíthették ki, de ha az előadottak kétértelműek voltak, akkor az elmondottakat utólag megmagyarázhatták. Visszavonásra csak akkor kerülhetett sor, ha a vallomás nyilvános félreértésen alapult.

3. Az *okirat* általi bizonyításnál megkülönböztették azokat az okiratokat, melyeket csak a kötelezendő személy írt alá tanúk nélkül, valamint olyanokat, melyeket tanúk állítottak ki és írták alá. Az okirat érvénytelenné vált a formai hiányossága vagy hibája (adós neve, dátum, kiállítási hely, tanúk) miatt, de ha a tartalmában kételkedtek, akkor érvényes maradt mindaddig, ameddig a hitelező az ellenkezőjét be nem bizonyította. Az okmánnyal történt bizonyítás tulajdonképpen tanúvallomás volt, és csak abban különbözött tőle, hogy a tanúk hitelességét és képességét csak addig kérdőjelezheték meg, amíg nem bizonyították be az ellenkezőjét. Ezzel szemben addig kellett az okiratot hitelesnek tekinteni, míg a hitelező az adós kívánatára be nem bizonyította, hogy eredetiek a tanúk aláírásai. A már megvizsgált okirat elveszíthette bizonyító erejét, ha az okiratbeli tanúk ugyan elismerték aláírásaikat, de azt állították, hogy azt kényszer (erőszak) alatt tették, vagy hogy a hitelező bizonyos feltételek teljesítését ígérte meg

---

¹⁶⁰ BLOCH MÓZES: 1882. 43. p.

nekik. Ehhez kellett még az is, hogy más módon nem lehetett megállapítani az okirat valóságát és, hogy a tanúk nem követtek el jogsérelmet.

4. A mózesi-talmudi jog szerint nem volt szükséges megesküdni a tanúkat vallomásuk előtt, mert hamis tanúság az Isten elleni véték és nevének megszenteltelenítése, olyan súlyos bűn mint maga a hamis eskü. A héberek egyik elve az volt, hogy nem lehet tanúnak tekinteni az olyan embert akinek hitelességét esküvel kell bizonyítani. A középkorban azonban az eskü bekerült a polgári eljárásba is, mint vallomás megerősítése, az Istenre való hivatkozással.¹⁶¹ A törvényszék csak a végítéletben határozta meg, hogy kinek, miről és mikor kellett letenni az esküt. Két nemét különböztették meg: a *mózesi-* (a Tóra esküje) és a *rabbini* esküt. A mózesi eskü felosztódott a *tisztító esküre* és a *kinált esküre*, a rabbini pedig a *Misna esküjére* (részben tisztító eskü volt) és a *rabbik esküjére*, amely mindig tisztító eskü volt. A Tóra esküjét csak az alperes tehetette meg a következő esetekben: a követelés részbeli elismerésénél, továbbá ha egyik tanú a felperes javára az alperes ellen vallomást tett, vagy ha egy megőrzésre átadott tárgyat az őrző állítása szerint úgy vesztette el, hogy fel volt mentve a kárpótlástól és végül, ha az alperes az egész követelést elfogadta, a tanúk azonban azt állították, hogy az alperes egy résszel tartozik, a másik részből viszont nem volt tudomásuk.¹⁶² A felperes általi Misna esküjére sor került akkor, ha a megvizsgált okirat alapján követelte az adósságot, azonban maga bevallotta, hogy az részben már ki van fizetve, az alperes pedig azt állította, hogy teljesen kifizette, valamint, ha a felperes az okiratot árvák ellen mutatta fel, vagy olyan vevők ellen, akik ingatlanokat vettek az alperestől az okmány kiállítását követően, továbbá, ha az adóssági okmányt távollévő adós ellen érvényre akarták juttatni, és végül, ha egyetlen egy tanú azt állította, hogy már kifizették azt az adósságot, amelyről szólt az okmány.¹⁶³

Az esküt állva kellett letenni, az eskütevő által értett nyelven, az ellenfél jelenlétében, de az eskütétel nem volt kötve sem a rendes törvénykezési napokhoz, sem pedig tíz ember jelenlétéhez.¹⁶⁴ Eleinte nem volt megszabva a helyszín sem, később általában a templomban kellett elmondani az esküformulát. Ha azt az eskütevő helyett a bíró mondta el, akkor az eskütevő arra Ámennel felelt.¹⁶⁵

¹⁶¹ Erről bővebben lásd HEKA LÁSZLÓ: *Der „Eid“ im Beweisverfahren der südslawischen Region (Vergleichende Studie)*, in: *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*. Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. Szeged, 2007. 115–122. p.

¹⁶² A Misna elve szerint azok, akik a Tóra szerint kötelesek esküdni azok esküsznek és nem fizetnek.

¹⁶³ BLOCH MÓZES: 1882. 60–61. p.

¹⁶⁴ Egyes vélemények szerint az esküt csak héber nyelven (ez volt a szokásos) és tíz ember jelenlétében kellett letenni.

¹⁶⁵ Bloch Mózes: BLOCH MÓZES: 1882. 69. p.

Az eljárás

A bizonyítási eljárás befejeztével a felek jelenlétében és a nyilvánosság kizárásával történt meg a tárgyalás. A polgári ügyeknél is minden bírónak határoznia kellett az elítélés vagy a felmentés mellett és véleményét meg kellett indokolnia társai előtt, kivéve az olyan bírót, aki nem volt képes döntést hozni. Amíg a büntetőjogi eljárásban pontosan szabályozták a szavazási sorrendet, a polgári ügyekben ez mellékes volt, de itt is célszerűbbnek találták, hogy a fiatalabb, rutintalanabb bírák előbb mondják el véleményüket. A bíróság kötelessége volt kellő elővigyázattal eljárni, az ügyet úgy megvizsgálni, hogy a bírák számára egyértelmű legyen kinek van igaza.¹⁶⁶ Ha a bírák nem értettek egyet, akkor a többség döntött. Azonban ha a három bíró kollégiumában az egyik közülük tartózkodott a szavazástól, akkor a bíróság nem volt ítéldőképes, jöllehet a másik két bíró egyetértően szavazott. Ugyanis a tartózkodó bíró távollevőnek volt tekinthető, és a törvényszék ilyenkor két új kinevezett bíróval egészült ki. A döntéshez a szavazatok többsége volt szükséges, és ha a kibővített törvényszék sem volt képes dönteni, akkor azt tovább lehetett kibővíteni két-két új bíróval, amíg nem érték el a szavazattöbbséget. Ha ezt lehetetlen volt, akkor az ítéletet az alperes javára hozták.¹⁶⁷ Az ítéletet a törvényszék elnöke mind a két fél jelenlétében hirdette ki a bíróság hivatalos helyiségében és ezzel befejeződött a tárgyalás. Az ítéletet ki lehetett hirdetni akkor is, ha az egyik fél nem jelent meg. A talmudi jog szerint a felek tárgyalása, az ítélet meghozatala és hirdetése ugyanazon a napon történhetett meg, ami viszont a büntetőeljárásban tilos volt. Az ítéletet nem kellett írásban kiállítani, a talmudi időben pedig csak akkor, ha a felek ezt megkövetelték az ítélethirdetésnél. Amennyiben a győztes fél írásbeli ítéletet követelt, azt megkaphatta, ha a felek még nem hagyták el a tárgyalótermet, ellenkező esetben pedig csak akkor, ha ezt az ellenfelének tudtára adták.

A zsidó jog nem ismerte a *fellebbezést*, de lehetővé tette az ítélet felfüggesztését és az ügy újjátárgyalását, ha az elítélt fél utólagosan tanúkra vagy más bizonyítókra hivatkozott. Ilyenkor azonnal megsemmisítették az ítéletet és új tárgyalásra, illetve ítélethozatalra került sor.¹⁶⁸ A *restitutio in integrum* engedélyezett volt, akkor is, ha az elítélt fél a törvényszék előtt azt vallotta, hogy nem voltak bizonyítékai, de az ítélet kihirdetése után megjelentek olyan tanúk, akik mellette tanúskodtak, vagy akkor tudta meg, hogy a mellette szóló okmányok

¹⁶⁶ A büntetőjogi eljáráshoz hasonlóan a bírák nem nyilatkozhattak arról, miként szavaztak egyesek közülük.

¹⁶⁷ Abban az esetben, ha a törvényszék megállapította, hogy az alperes a keresetnél nagyobb összeggel tartozott a felperesnek, mégis csak azt lehetett neki oda ítélni, amire a kereset vonatkozott. Ha azonban a bírák tudták, hogy a felperes tévedésből vagy tudatlanságból követelte a kisebb összeget, az ítélet kiterjedhetett a keresetben nem szereplő összegre is.

¹⁶⁸ Perújításra került sor akkor is, ha az elítélt fél a törvényszék felszólítására vállalta, hogy 30 napon belül tanúkat vagy más bizonyítékot hoz a bíróság elé, de ezt mégis csak a határidő lejáratát követően tette meg.

kinél vannak.¹⁶⁹ *Perújításra* került sor akkor is, ha a kereset az örökhagyó vagyona ellen irányult, melynek képviselője az örökhagyó halálakor még kiskorú volt, de a tárgyaláskor már nagykorúként ítélték el. A *restitutio in integrumot* rendelhettek el az ilyen esetben akkor is, ha csak később jelentek meg a tanúk, vagy a bizonyítékok, mert biztosnak vélték, hogy a kiskorú gyermek keveset tudhatott az édesapja ügyeiről és más emberekhez való viszonyáról.¹⁷⁰

VIII. A végrehajtási eljárás

Az ítélet meghozatala után az elítélt alperes köteles volt azonnal megfizetni a felperesnek az odaitélt összeget. Halasztást kérhetett abban az esetben, ha nem volt pénze és vagy kölcsönt kellett fölvennie, vagy eladnia illetve elzálogosítania valamelyik ingatlanját.¹⁷¹ A halasztás 30 napra szólt, de a törvényszék saját belátása szerint azt meghosszabbíthatta, vagy adott esetben akár rövidebb határidőt is kiszabhatott.¹⁷² Kezest erre az időre csak akkor kellett állítani, ha reális veszélyt láttak arra, hogy az elítélt meg fog szökni.¹⁷³ Kérhetett halasztást az adós akkor is, ha azt állította, hogy hamis volt a felperes által felhozott okmány, amely alapján elítélték őt. Ilyenkor megnevezte azokat a távollevő tanúkat, akik be tudták bizonyítani, hogy neki van igaza. Amennyiben a határidő lejártá után nem fizette ki adósságát, akkor megindult a végrehajtási eljárás, méghozzá úgy, hogy a törvényszék elrendelte az adós ingatlan vagyonának zár alá vételét. Ha az elítélt nem jelent meg a bíróság előtt a kijelölt tanúkkal (de az adósságát sem fizette ki), akkor a törvényszék 90 nap eltelte után hajtotta végre az ítéletet.

Erre azonban csak akkor kerülhetett sor, ha az alperes mentegette magát és olyan tanúkra hivatkozott, akik bebizonyíthatják az okmány érvénytelenségét. A bíróság először kijelölt egy hétfőt, egy csütörtököt és még egy hétfőt (a törvényszék tárgyalási napjait), és ezeken a napokon felszólította az alperest, hogy teljesítse köteleességét. Ha ez nem járt sikerrel, akkor átokkal sújtották az alperest és erről okmányt állítottak ki, majd elhalasztották a további eljárást újabb 30 napra, hogy ez idő alatt az adós kölcsönt vegyen fel és teljesítse a fizetési kötelezettségét. Amennyiben ez idő alatt sem fizetett, az átok fennmaradása mellett, a törvényszék újabb 30 napig várt a végrehajtással, azzal a céllal, hogy az adós vagyonának eladásával egyenlítse ki tartozását.¹⁷⁴ A második határidő eredménytelen lejártá után nagy átkot mondtak ki fölötte, és vártak még 30 napig.

¹⁶⁹ Az ítélet érvényben maradt, abban az esetben, amennyiben az okmányok az elítélt kezében voltak.

¹⁷⁰ BLOCH MÓZES: 1882. 76–77. pp.

¹⁷¹ Ha csak ingóságai voltak, azokat nem adhatta el.

¹⁷² Halasztást nem engedtek akkor, ha az alperest valamelyik szolgálat teljesítésére ítélték.

¹⁷³ BLOCH MÓZES: 1882. 78. p.

¹⁷⁴ Azt kellett feltételezni, hogy az adós nem kapott kölcsönt, így adtak neki még 30 napot, hogy próbálja értékesíteni vagyonát.

Ezúttal azt feltételezték, hogy az alperes olyan vevőt talált kinek nem volt kész pénze és meg kell azt szereznie. Azonban, ha a harmadik 30 nap lejárta után sem történt meg a teljesítés, akkor a bíróság felfüggesztette az átkot, majd megindult a végrehajtási eljárás.¹⁷⁵

Ha az elítélt alperes vonakodott fizetni a végrehajtási eljárást azonnal elrendelték. Amennyiben nem volt vagyona, akkor háromszor felszólították (hétfőn, csütörtökön és megint hétfőn), ha ezek után sem fizetett, akkor átokkal sújtották és az érvényben maradt, amíg nem fizetett vagy eskü alatt be nem bizonyította vagyontalanságát. Viszont ha az alperes az ítélelhozatal pillanatában kijelentette, hogy fizetni fog, majd később ezt mégsem tette meg, akkor szintén háromszori intés következett, majd az átok kimondására került sor.¹⁷⁶ Ha az adós a határidők lejárta után a felszólítások ellenére sem fizetett a hitelezőnek, akkor – a hitelező bejelentésére – a bíróság elrendelte a törvényszéki szolga általi végrehajtási eljárás lebonyolítását.

A talmudi jog csak a *dologi* (és nem a *személyi*) végrehajtásról rendelkezik.¹⁷⁷ Tehát a hitelező az adóst nem foszthatta meg szabadságától és nem kényszeríthette szolgálatra, ha az vagyontalan volt és nem tudta kifizetni tartozását.¹⁷⁸ Ha a végrehajtás a fizetés biztosítása miatt történt, akkor a végrehajtó felszólította az adóst, hogy hozza ki azokat a tárgyakat, amelyek ezt a célt szolgálták és azokat adja át a hitelezőnek, ki azonban köteles volt minden nap az adósna átadni a nappal nélkülözhetetlen ruhát reggel, az éjszakára szükséges tárgyakat pedig este.¹⁷⁹ A *zálogolásnál* az adósna meg kellett hagyni a 30 napi ellátásra szükséges javakat. Nem volt szabad zár alá venni a hétköznapi ruháját, a derék-alját, a paplant, illetve az iparosok esetében a legszükségesebb munkaeszközeit.¹⁸⁰

A végrehajtási eljárás az *ingó* vagyon lefoglalásával kezdődött, méghozzá előbb a *késpénzt* foglalta le a törvényszéki szolga és átadta a hitelezőnek követelése fejében. Ha az adósna nem volt késpénze, mert azt másna megőrzésére hagyta, akkor azt zár alá vették és a hitelezőnek adták. Amennyiben az adósna nem volt elég késpénze, akkor ingóságokat vettek el tőle, ha pedig ilyen sem volt, akkor adósleveleket adtak át a hitelezőnek, hogy azok eladásából egyenlítsé ki követeléseit. *Kárpótlás* esetében viszont nem tartották meg ezt a rendet, hanem az adós joga volt a hitelezőt ingóságokkal vagy ingatlanokkal kárpótolni, még akkor is, ha volt késpénze.¹⁸¹ Az *ingatlanokon* való végrehaj-

¹⁷⁵ BLOCH MÓZES: 1882. 79–80. pp.

¹⁷⁶ Uo. 80–81. pp.

¹⁷⁷ A hitelezőnek nem volt joga megsérteni az adós emberi méltóságát. Ha egyértelmű volt, hogy az adós ki tudná fizetni a tartozását, de ennek dacára ezt elmulasztotta megtenni, akkor a törvényszék erre kényszeríthette.

¹⁷⁸ Eredetileg esküre sem kényszeríthette, de később megengedték a megeskütést, de csak abban az esetben, amikor feltételezhették, hogy az adós csalási szándékból elrejtette vagyonát.

¹⁷⁹ BLOCH MÓZES: 1882. 82–83. pp.

¹⁸⁰ Uo. 82. p.

¹⁸¹ Uo. 84. p.

tásnál megkülönböztették a pénzbeli követelést a kárpótlástól, hiszen az előbbi esetben csak másodrangú ingatlan került zár alá, az utóbbinál pedig a jobb minőségű.¹⁸² Az ingatlannak tehermentesnek kellett lennie és az ilyen ingatlanon való végrehajtás a törvényszéki okirat (záloglevél, elfogási okirat) kiállításával kezdődött, amelyet átadtak a hitelezőnek, azért, hogy azt zálogjoggal érvényesítse.¹⁸³ A záloglevél kiállítása előtt a bíróság átvette a hitelezőtől és hivatalosan megsemmisítette az eredeti adóslevelet, amiről megjegyzést tett a záloglevélben. Érvénytelen volt az olyan záloglevél, amelyben hiányzott ez a megjegyzés. Abban az esetben, ha az ingatlant nem vásárolták meg a becsült áron, akkor azt a hitelező köteles volt átvenni a becsült áron.

Ha az adós nem jelent meg az idézésre, akkor az eljárás távollétében történt, méghozzá úgy, mintha ő jelen lett volna.¹⁸⁴ A talmudi jog nem ismerte a csődeljárást, de később szokássá vált közhírré tenni, hogy az adóssal szemben követeléssel bíró személyek bizonyos határideig bejelenthették követeléseiket a hatóságnál.¹⁸⁵ Minden hitelezőnek esküt kellett tenni arra, hogy az adósság sem egészen, sem részben nem került törlesztésre.¹⁸⁶

IX. A zsidó jog ma

A jog fogalmának definiálása máig vita tárgyát képezi a jogtudományon belül, hiszen még nem igen találtak olyan megközelítést, amely közmegegyezést eredményezne.¹⁸⁷ Az egyik definíció kimondja: „A jog a társadalmi kontroll egy sajátos formája, s azon kulturális minták összessége, amelyek érvényesülését az állam biztosítja.”¹⁸⁸ Badó Attila és Bencze Mátyás nézete szerint „a jog nem univerzális jelenség, ugyanis nem szükségszerű, hogy a társadalom irányítása, a politikai közösség kereteinek fenntartása mindenhol egy bizonyos társa-

¹⁸² Ha az adós csak jobb minőségű ingatlanjai voltak, akkor a pénzbeli követelést ezekből is ki lehetett elégíteni, ha pedig jó és rossz minőségű javai voltak, akkor a hitelezőnek meg kellett elégednie a rosszakkal. A kárpótlás esetében, ha csak rosszabb minőségű ingatlanjai voltak az adósak, akkor a hitelezőnek ezekkel is meg kellett elégednie.

¹⁸³ BLOCH MÓZES: 1882. 85. p.

¹⁸⁴ Végrehajtást lehetett kezdeményezni az adós távollétében akkor, ha a hitelező törvénynek megfelelő adóslevéllel rendelkezett és az adós tartózkodási helye olyan távol volt, hogy azt egy hírnök 30 napon belül nem tudta megjárni (az utat megtenni oda és vissza). Ezt a hitelezőnek kellett bebizonyítani. Ha ennél közelebbi helyen lakott az adós, akkor őt értesíteni és beidézni kellett.

¹⁸⁵ A határidő elmulasztása azt eredményezte, hogy a hitelező már csak arra volt jogosult, hogy továbbra is követeléssel álljon az adóssal szemben, ha az vagyonra tenne szert.

¹⁸⁶ BLOCH MÓZES: 1882. 92. p.

¹⁸⁷ Badó Attila – Bencze Miklós: *Az „intuitív” jogösszehasonlítás és a neoanalitikai jogelmélet.* in: H. Szilágyi I. – Paksy M. (szerk.): *Ius unum, lex multiplex.* Szent István Társulat. Budapest, 2005. 39–64. pp.

¹⁸⁸ Badó A. – Loss S. – H. Szilágyi I. – Zombor F.: *Bevezetés a jogszociológiába.* Prudentia Juris 9. A Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszékének Kiadványsorozata, Miskolc, 1997. 31. p.

dalmi gyakorlat monopóliuma legyen.” Sokan elfogadják, hogy a jog az egy térség feletti szuverenitás kifejezője, melynek forrásai az erkölcsben vagy a hatalomban (hadsereg, rendőrség) nyilvánulnak meg, illetve e kettő kombinációjában. Egyesek a jogban a társadalom védő mechanizmusát látják, vagy megint mások a viselkedések normáinak gyűjteményét. *„Ius est ars boni et aequi”* (a jog a jóság és igazságosság művészete), mondja az egyik bölcsesség. Az elmondottak alapján egyetérthetünk Giorgio Del Vecchio olasz jogfilozófussal, aki azt mondja, hogy mindenki tudja mi a jog, de nehéz azt meghatározni.

A „vallási és tradicionális” jogcsaládok közé sorolható zsidó jog jellemzője, hogy nem egy bizonyos területre érvényes, hanem attól függ, hogy ki alkalmazza. Mint hatályos jog nem létezik sem bibliai (mózesi), sem rabbinikus értelemben (kivéve részben Izraelt), így csak a vallásos zsidók fogadják el magukra nézve kötelezőnek a rabbi bíróság (béth din) döntéseit, a hálákhá szabályait vagy a rabbinikus responzumok döntvényeit mint „élő jogot”. A diaszpórában (vagy akár Izraelben) élő zsidók – általában az ortodox irányzatot követők – bizonyos ügyekben a rabbinikus bírósághoz fordulnak és végrehajtják határozatait annak ellenére, hogy mögötte nem áll állami szankció. Őket elsősorban az Istenbe való hit, a törvények Úrtól való származása és a bíróság szakrális jellege motiválja erre.

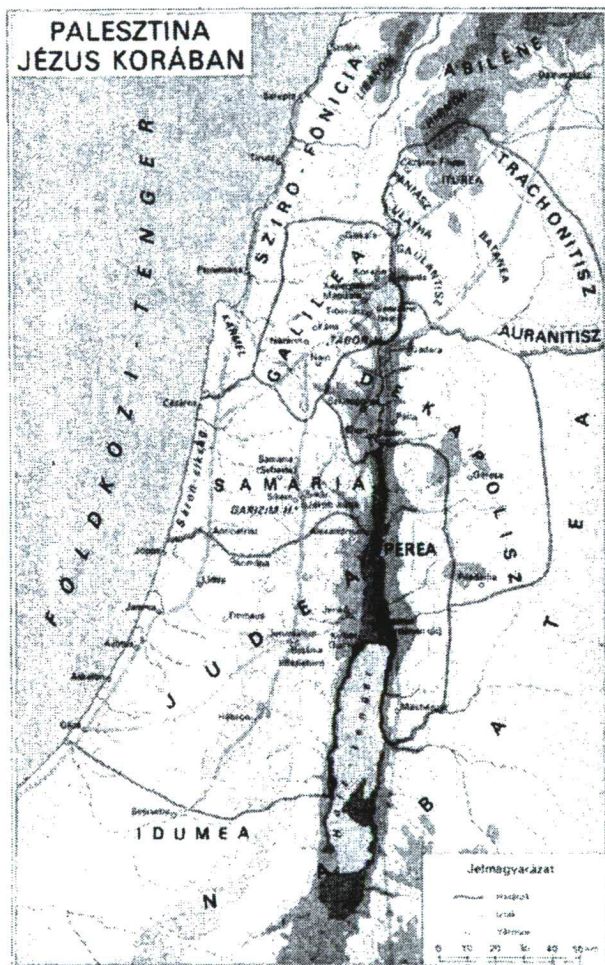
A zsidó jogot nem csak a törvénytövegek teszik, hanem azt a történelmi háttérrel, és alapjául szolgáló értékeivel, az intézményekkel és eljárásokkal, a jogi oktatással és gyakorlattal, valamint a kulturális szokásokkal, hagyományokkal együtt kell értelmezni.¹⁸⁹ Mathias Reimann szerint a kultúra alapját adó *mentalité*-t, vagyis gondolkodásmód megértése, valamint a jogcsaládok, hagyományok és a kultúrák közötti kölcsönhatás megvilágítása adhat valódi hátteret a jog elemzéséhez.¹⁹⁰ E tekintetben a zsidó jog leginkább a sari'a joggal hasonlítható össze, valamint az egyházjoggal. Közös bennük az, hogy a Szentírást (Biblia, Korán) isteni kinyilatkoztatásnak fogadják el, így az előírások betartása egyben engedelmeskedés Istennek, és az istentisztelet egy formája. Viszont a keresztény kánonjog a zsidó és az iszlám jogtól eltérően nem törekszik arra, hogy felváltsa a világi jogot, amíg a zsidó jog és a sari'a rendezni kívánnak minden életkörülményt, sőt előírják még a túlvilági büntetéseket is. Azaz, egyes vétkek evilági szankciókat vonnak maguk után, mások túlvilági büntetéssel járnak. Minden zsidó és muszlim közösség gyakorolja a saját vallási jogát, még

¹⁸⁹ Egy adott szabályt „funkcionális megközelítésben” kell megvizsgálni, tehát nem csak azt, hogy mit mond, hanem hogy mi a szerepe, milyen probléma megoldására hivatott a saját jogrendszereiben. Ezért a szabályokat a környezetükkel együtt kell elemezni, az eljárási és intézményi keretét, a szociális és gazdasági hátterét, illetve vallási és kulturális környezetét. Természetesen a vizsgálatok során a gyakorlati életben alkalmazott jogot is tanulmányozni kell, tehát az értelmezést, a szabályok hatását, erejét.

¹⁹⁰ REIMANN, M.: *The Progress and Failure of Comparative Law in the Second Half of the Twentieth Century*. The American Journal of Comparative Law. 2002/4. (Vol. 50.) pp. 671–700. in: BADÓ ATTILA – LOSS SÁNDOR (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*. Budapest, 2003. 24. p.

ha nem is hivatalosan, elsősorban a házasságra, válásra, gyermektartásra és hasonló családjogi ügyletekre nézve. Ily módon a béth din és a rabbik döntvénei ma is a vallásos zsidók által követendő példák.

2. sz. térkép

Palesztina az 1. században¹⁹¹

¹⁹¹ Forrás: <http://mek.oszk.hu/00100/00161/html/kepek/index.html> web oldalon.

LÁSZLÓ HEKA

INTRODUCTION TO THE JEWISH LEGAL SYSTEM

(Summary)

The Jewish legal system, based on religious laws, has served as an authoritative set of rules for Hebrew people during the history, and concerning its development, it can be divided into two main periods each with a legal system valid for them: these are the Biblical (Mozes) and the „after Biblical”, named Talmud (Rabbinic-Talmud) law. The latter one has basically a theoretical nature, as it has never been put in practice. The general expression used for the legal system of the Jewish religion is the religious law, *háláchá* (the meaning of the word is „beaten track, the road you have to follow”), which mainly concerns the written and oral Biblical laws and orders in Talmud, but it also contains rules for jurisdiction and formation of law, included in the religious court decisions, which were composed in responsa and commentaries by great Rabbinic scientists in the course of time. According to Biblical law, a wrongful act counted as a sin against God, and jurisdiction appeared as a manifestation of respect toward Jahve. The court served justice based on God’s laws and in the name of the Eternal.

Jewish law, which can be classified as a member of the „religious and traditional” families of law, is characterized by the fact that it is not valid for a given region, but it depends on the person who applies it. As an effective law, it does not exist neither in a Biblical (Mozes), nor in a Rabbinic meaning (except for Israel in part), therefore only the religious Jews accept the decisions of the rabbi court (*béth din*), the rules of *háláchá*, and the leading cases of the Rabbinic responsa as an obligatory „living law”. Jews living in the diaspora (or even in Israel) turn to Rabbinic courts in some of their cases (marriage, divorce, child support, and similar family law cases), and their decisions are executed in spite of the fact that the no state sanction supports them. They are mainly motivated by the belief in God, the origin of laws from God, and the sacrificial style of the courts.